Borba iz sjene: češki pokret otpora 1939. - 1942.

Stunković, Marija

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:571075

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
UNIVERSITY OF ZAGREB
CENTER FOR CROATIAN STUDIES

Repository / Repozitorij:

Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies

zir.nsk.hr

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

HRVATSKI STUDIJI

MARIJA STUNKOVIĆ

BORBA IZ SJENE: ČEŠKI POKRET OTPORA 1939. – 1942.

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2018.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

HRVATSKI STUDIJI

MARIJA STUNKOVIĆ

BORBA IZ SJENE: ČEŠKI POKRET OTPORA 1939. – 1942.

DIPLOMSKI RAD

Mentor:

prof. dr. sc. Tihomir Cipek

Zagreb, 2018.

Zahvala / Letter of appreciation

Zahvaljujem ponajprije svom mentoru prof. dr. sc. Tihomiru Cipeku na pomoći i odobrenju teme diplomskoga rada. Također, zahvalila bih i kolegi doc. dr. sc. Stipici Grgiću koji mi je pomogao oko literature za rad, zatim s ispravcima rada te mi je pronašao mentora na Sveučilištu Hradec Králové i na taj način olakšao daljnje istraživanje.

Zahvaljujem svom dečku, Valentinu Glasu, na podršci pisanja ovoga rada te pomoći, kao i svojim kolegicama Lenard i Zimprich koje su uvijek tu za mene te me vječno hrabre i podupiru.

Nadalje, zahvalila bih svojoj obitelji koja je podržala moj odlazak u Češku te su mi uvijek spremni pružiti podršku i riječ utjehe.

Of course, I would like to say thank you to my mentor from University Hradec Králové; Tomáš Hradecký, without whom most of this research would not have been possible. Děkuji!

Furthermore, I need to say thank you to five of my girls from apartment C21 in student dorms at Hradec Králové who helped me improve my english and also with my literature. Especially, I would like to say I'm honored to have met Klaudia Lewandowska, Pelin Su Yüksek and Dóra Kotormán, girls who are still my friends, supporting me everyday.

Ovaj rad ipak posvećujem svojoj baki, Miri Stunković, bez čije pomoći s učenjem nikada ne bih došla ovako daleko sa studiranjem. Hvala ti Mema.

Sadržaj

1. UVOD ... 1

2. POLITIČKI I DRUŠTVENI ŽIVOT U ČEHOSLOVAČKOJ U RAZDOBLJU MEĐURAĆA ... 3

2.1. Stvaranje Prve Republike ... 3

2.2. Utvrđivanje granica ... 4

2.3. Politički sistem i političke stranke ... 5

2.4. Sudetski Nijemci ... 6

2.5. Ekonomska kriza i pobune Sudetskih Nijemaca ... 7

2.6. Socijalni i gospodarski život ... 8

3. MÜNCHENSKI SPORAZUM DONOSI SMRT ... 11

3.1. Sastanak i potpisivanje Münchenskoga sporazuma ... 11

3.2. Münchenska kriza ... 14

4. PROTEKTORAT ČEŠKE I MORAVSKE ... 16

4.1. Proglašenje Protektorata ... 16

4.2. Reakcije češkoga naroda na uspostavljanje Protektorata ... 17

4.3. Život češkoga društva u Protektoratu ... 18

5. DOMAĆI I INOZEMNI POKRETI OTPORA TE NJIHOVI SUDIONICI ... 21

5.1. Početak vlade u izbjeglištvu ... 22

5.2. Početni otpor stanovništva ... 23

5.3. Organizacije pokreta otpora ... 26

5.4. Komunikacija vlade u izbjeglištvu i domaćeg pokreta otpora ... 29

5.5. Odnos s SSSR-om ... 32

5.6. Početak obučavanja padobranaca u Velikoj Britaniji ... 33

6. ATENTAT NA „PRAŠKU ZVIJER“ ... 35

6.1. Reinhard Heydrich ... 35

6.2. Obuka padobranaca ... 35

6.3. Planiranje Operacije Anthropoid ... 37

6.4. Vladavina novog upravitelja ... 37

6.5. Početak operacija Anthropoid ... 38

6.6. Atentat ... 39

6.7. Posljedice atentata ... 40

7. ZAKLJUČAK ... 44

8. LITERATURA ... 46

8.1. Dodatna literatura ... 47

8.2. Primarni izvori; novine ... 47

8.3. Web izvori 47

SAŽETAK

Krajem Prvoga svjetskoga rata Češka i Slovačka dobile su svoju iščekivanu slobodu u zajedničkoj uniji pod nazivom Čehoslovačka. U zemlji sa dva naroda živjela je i njemačka etnička manjina sa područja Sudeta koja je brojala preko tri milijuna stanovnika i čiji su pripadnici zahtijevali veća prava. Njihove želje su se počele ispunjavati kada je na vlast u susjednoj državi došao Adolf Hitler. Dobrom političkom izvedbom i zastrašujućim nastupom Hitler je postigao prvi korak željene ideje širenja prema istoku, a Čehoslovačka je bila prva žrtva. Engleska i Francuska su u strahu od novoga rata potpisale s Trećim Reichom Münchenski sporazum te su tako Sudete predale u ruke Nijemcima. Nacisti nisu stali tu te su ubrzo okupirali teritorij Čehoslovačke i uspostavili Protektorat Češke i Moravske. Nedugo nakon okupacije nastalo je nekoliko organizacija pokreta otpora čiji su pripadnici vršili sabotaže i činove kojima su htjeli vratiti nezavisnost Čeholovačkoj. Za te događaje imali su i podršku vlade u izbjeglištvu na čijem je mjestu bio bivši predsjednik Edvard Beneš. U suradnji s Britancima on je poslao dvojicu padobranaca čiji je atentat na Reinharda Heydricha promijenio mnoge živote na teritoriju Češke i Moravske sve do kraja Drugoga svjetskoga rata.

Ključne riječi: Čehoslovačka, Sudeti, Münchenski sporazum, pokret otpora, atentat, Reinhard Heydrich

SUMMARY

The end of First World War helped getting Czech Republic and Slovakia brand new freedom. Two countries soon became one state by the name of Czechoslovakia. In the country with two nations lived the german ethnic minority wtih more than three million inhabitants and whose members demanded greater rights. Their wishes began to fullfiled when Adolf Hitler came to power in neighboring state. With good political and frightening performance, Hilter has achieved the first step of his idea of spreading to the East and Czechoslovakia became the first victim. England and France, in fear of the new World War, have signed a Munich Agreement with Third Reich, so they sent the territory of Sudetenland to Germans. The Nazis haven't stopped there so they have occupied that territory soon after and have established the Protectorate of Bohemia and Moravia. Shortly after the ocupation, several organisations of resistance were formed, whose members have been commiting sabotage and the acts with which they wanted to restore the independance. For this events they also had support of the refugee government in which former president Edvard Beneš was. In collabration with the British, he sent two paratroopers whose assassination of Reinard Heydrich have changed many lives of population living on the territory of Bohemia and Moravia.

Keys words: Czechoslovakia, Sudetenland, Munich Agreement, resistance, assassination, Reinhard Heydrich

1. UVOD

U ovome radu biti će objašnjeno što je to pokret otpora na teritoriju Češke za vrijeme Drugoga svjetskoga rata. Nadalje, biti će spomenuto kako su formirane organizacije pokreta otpora, koji je bio njihov cilj te na koji način su njihoi sudionici djelovali. Čitatelja će se upoznati s povijesnom situacijom u međuraću, zatim time što je dovelo, odnosno olakšalo okupaciju, ali i s posljedicama stvaranja Protektorata Češke i Moravske kao teritorija diretkno podvrgnutoga vladavini Trećega Reicha. Cilj rada je čitatelju pobliže objasniti život u Čehoslovačkoj prije rasta nacizma, za vrijeme, te kako su se posljedice odrazile na stanovnike toga teritorija. No, glavni je smisao prikazati da ni domaći stanovnici, pa tako ni vlada u izbjeglištvu, formirana nakon uspostave Protektorata koja je svoje sjedište ostvarila u Londonu, ne odustaju od borbe protiv fašizma, ubojstava i rasne diskriminacije. Danas je dobro poznat i prikazan, u knjigama te u televizijskim serijama i filmovima, francuski pokret otpora, no rijetko tko je svjestan snage i borbe onoga češkoga, a to je upravo ono što ovaj rad želi ponuditi čitatelju kako bi saznao jednu slabije poznatu stranu povijesti i borbu za slobodu. Nadalje, danas je dobro obrađena možda najbolje izvedena akcija češkoga pokreta otpora, *Operacija Anthropoid*, bolje rečeno akcija atentata na nacističkoga upravitelja, Reinharda Heydricha. Pripreme kao i sama operacija atentata trebale bi postati dio glavne literature istraživanja suvremene povijesti upravo zbog svoje specifičnosti, ali i načina na koje je akcija izvedena. Također, Heydrich je bio visoko pozicionirana osoba u Trećem Reichu, idejni začetnik i arhitekt holokausta, to jest *Židovskoga pitanja*, zbog čega borba protiv takvoga neprijatelja dobiva još veću važnost i nužnost bolje pažnje te obrađivanja iste.

U radu ću se posvetiti opisom kako i zašto uopće dolazi do okupacije, odnosno biti će opisan proces pobune etnički njemačkoga stanovništva na području Sudeta u Čehoslovačkoj te kako je samo jedan sporazum omogućio Hitleru da započne sa stvaranjem svoje ideje *Lebensrauma*. U to doba predsjednik Čehoslovačke bio je Edvard Beneš koji, nakon što je uvidio da su nacisti čvrsto odlučni u svom ostvarenju, daje ostavku i odlazi u izbjeglištvo odakle stvara pokret otpora u suradnji sa Saveznicima početkom Drugoga svjetskoga rata. Taj je pokret bio u svakodnevnoj komunikaciji s domaćim pokretom kako bi operacije poput atenatata na Heydricha bile što bolje izvedene.

Za pisanje ovoga rada korištena je literatura stranih autora, uglavnom na stranim jezicima poput engleskog, češkog i njemačkog, ali i svakodnevne te ilegalne novine koje su u ono doba izlazile na području Protektorata. Neke od knjiga, koje su korištene za shvaćanje ovih

događaja, uglavnom su davale jasan kronološki prikaz događaja u Čehoslovačkoj kroz cijelu povijest toga teritorija te u nijednoj tema ovoga rada nije opširno obrađena. S druge strane, poneka je literatura dala prikaz pripreme i operacije atentata na Reinharda Heydricha. Upravo je zato smisao ovoga rada bilo jasno iskoristiti kronološki razvoj uspostave Čehoslovačke te razvijanja iste tijekom međuraća i za vrijeme nacističke okupacije s naglaskom upoznavanja čitatelja s pokretom otpora i njihovim djelovanjem kao npr. u slučaju atentata na Heydricha. U suradnji s mentorom sa Sveučilišta Hradec Králové, profesorom i doktorom Tomášom Hradeckým, odlučila sam koristiti češki tisak poput listova *Večernji ČeskéSlovo, Rudé pravó* te ilegalne novine *Vboj* kako bi bolje shvatila, ali i u radu jasnije objasnila događaje i način života na području Češke u ono doba. Koristit će se članci dnevnih novina *Hrvatski narod* iz doba Nezavisne Države Hrvatske, države-saveznika Trećega Reicha. Tako ćemo na novi način vidjeti odjeke događaja na češkom teritoriju izvan Protektorata.

2. POLITIČKI I DRUŠTVENI ŽIVOT U ČEHOSLOVAČKOJ U RAZDOBLJU MEĐURAĆA

2.1. Stvaranje Prve Republike

Prvi svjetski rat donio je velike promjene u Starome svijetu, to jest Europi, od načina ratovanja do posljedica raspada starih monarhija i uređenja koja su stanovnicima tih država i režima bili poznati stoljećima. Raspadom Austro-Ugarske Monarhije nastale su brojne nove države, uglavnom demokratske i parlamentarne, a jedna od njih je i uspostava Čehoslovačke, bolje rečeno državne zajednice između Češke i Slovačke. Naravno, kako bi država bila inozemno priznata i suverena prvo su češki i slovački političari trebali iznuditi potvrdu. Oni su svoje priznanje pokušali postići kod država Antante, odnosno članica država koje su bile na pobjednosnoj strani Prvoga svjetskoga rata te su u tom trenutku njihovi dužnosnici odlučivali o daljnjem stvaranju i razvoju europskih teritorija. Te su članice priznale Čehoslovačko nacionalno vijeće kao privremenu vladu republike Čehoslovačke (Rada i dr., 2014: 515). I danas se u Češkoj dan 28. listopada slavi kao dan kada je davne 1918. godine došlo do proglašenja samostalne republike na Václavskom trgu (Václavské náměstí). Kao predsjednik te predsjednik vlade i ministar unutarnjih poslova bio je Tomáš Garrigue Masaryk, ministar vanjskih poslova Edvard Beneš (kasnije predsjednik i premijer) te Milan Rastislav Štefánik kao ministar rata (2014: 515).

Istoga je dana Narodni odbor donio i svoj prvi zakon – *Zakon o uređenju samostalne Čehoslovačke države*, a u proglasu uspostave republike pisalo je:

„Narode čehoslovački. Tvoj se vjekovni san ostvario“ (Rada i dr., 2014: 515).

Na oba dokumenta potpisali su se Antonín Švehla, Alois Rašín, Jiří Stříbrný, František Soukup te Vavro Šrobár – takozvani „muževi 28. listopada“ (2014: 515). Također je važno istaknuti kako su se i slovački političari i predstavnici u toj državi složili te se Martinskom deklaracijom (2014: 516-517) izjasnili za neograničeno pravo na samoodređenje slovačkoga naroda i za zajedničku čehoslovačku državu. Zakonodavnu i izvršnu vlast imao je Čehoslovački narodni odbor čiji su predstavnici objavili 17 zakona do 14. studenoga 1918. godine. Na taj se datum održao sastanak Narodne skupštine Čehoslovačke (Národní shromáždění Čehoslovenské) u Thunovskoj palači. Sastanak je vodio Karel Kramář, dotadašnji predsjednik Narodnoga odbora. Najvažniji zaključak sastanka zasigurno je proglašenje republike u svim njenim autonomnim i suvrenim pravima te je nadalje Tomášu G. Masaryku potvrđen status predsjednika republike,

socijaldemokrat František Tomášek postavljen je za predsjednika Skupštine, dok je Karel Kramář postao predsjednik vlade (2014: 520).

2.2. Utvrđivanje granica

Stvaranjem država uvijek je potrebno utvrditi i granice kako bi teritorij bio zakonski te granično određen. Jednako kao i Hrvatska te sve ostale zemlje koje su stoljećima bile direktno podvrgnute habsburškoj kruni, češki, tada čehoslovački, narod imao je sredinom 19. stoljeća snažan rast nacionalnoga buđenja te želju za ujedinjenjem naroda, standardizacijom jezika i autonomnom i demokratskom državom. Time smo navedeni na shvaćanje kako su i stanovnici čehoslovačkoga teritorija s odobravanjem pozdravili raspad Austro-Ugarske Monarhije. Naravno, nova i mlada država, u svom punom sastavu trebala je i partnere, bolje rečeno saveznike koje je valjalo pronaći u suverenim državama, odnosno onim zemljama koje imaju snažnu ulogu u stvaranju novog izgleda i percepcije Europe nakon Prvoga svjetskoga rata i potpunog uništenja staroga sustava. Čehoslovačka kao država bila je posebno poduprta od strane Francuske. Njena politička elita najsnažniju je potporu teorije o povijesnim granicama čeških zemalja dala ne suviše zbog prijateljskih odnosa sa češkim narodom i njenim predstavnicima, nego upravo zbog održavanja poretka kakvim ga je Francuska zamišljala nakon Prvoga svjetskoga rata i slabljenjem pozicija njenoga rivala Njemačke. Čehoslovačka je dosta dvojila oko granica s Mađarskom, ponajprije zato što se teritorij obje zemlje mijenjao u sastavu Austro-Ugarske Monarhije, u kojoj nije postojala posebna teritorijalna autonomija za Češku i Slovačku, a brojni su stanovnici ostajali u regijama one druge države te su se služili svojim materinjim jezikom. Upravo zato uspostava granica nije bila jednostavna te je takav pothvat trebalo izvesti na način da su posljedice povoljne za obje strane. Zato je dana 4. lipnja 1920. godine potpisan takozvani *Trianonski sporazum* kojim su Čehoslovačkoj priključeni dijelovi Slovačke koji su dotada bili u sastavu Mađarske, ali i pokrajina Potkarpatska Rus[1] (Wandycz, 2004: 254). Također, važno je spomenuti i područje Těšína čije su granice u srpnju 1920. godine utvrđene sporazumom između Čehoslovačke i Poljske (Rada i dr.,2014: 519). One možda najzanimljivije granice bile su na zapadu. Treba napomenuti kako je teritorij Češke i Moravske u određenim razdobljima povijesti bio u sastavu njemačkih zemalja što je rezultiralo brojnim Nijemcima koji su nakon uspostave nove zemlje, Čehoslovačke, ostali unutar njenoga sastava. Naravno, budući da su se jezikom i kulturom razlikovali od ostatka češkoga, a onda i

[1] Službeni naziv Ugarske Ukrajine od 1919. godine (Rada i dr., 2014: 519)

slovačkoga naroda, njihovo zadovoljstvo nije bilo vidljivo te su zato vrlo brzo počeli pokretati njemačko pitanje na teritoriju Čehoslovačke, o čemu će više riječi biti kasnije u radu.

Krajem Prvoga svjetskoga rata održalo se nekoliko mirovnih konferencija čiji je cilj bila nova organizacija i podjela Europe, uspostava novih granica te određivanje dugova i obnavljanje uništenih gradova na teritorijima i od strane države koje su sudjelovale u ratu. Upravo je zato odlučeno kako Čehoslovačka mora preuzeti otplatu priličnoga dijela predratnoga duga Austro-Ugarske Monarhije te također pobjedničkim zemljama isplatiti vrijednost imovine bivše autro-ugarske države i vladarske obitelji na području Čehoslovačke. Nadalje, bila je obvezna isplatiti i „pristojbu za oslobađanje" te nadoknaditi dugove za izdržavanje te za repartrijaciju legija (2014: 219).

2.3. Politički sistem i političke stranke

Politički sistem nove demokratske države funkcionirao je tako da se predsjednik birao svakih sedam godina od strane oba parlamenta, odnosno Zastupničkoga doma sastavljenog od 300 članova te Senata koji je brojio dvostruko manji broj zastupnika (Crampton, 1997: 60). Lokalna politička uprava bila je podijeljena u 23 *župy*, odnosno okruga (županija). No, autor knjige napominje kako je unatoč takvoj teritorijalno – upravnoj podijeljenosti Čehoslovačka ostala prilično centralizirana država (1997: 60). Prva Kramářova vlada nazvana je Svenarodnom koalicijom budući da su sudjelovale gotovo sve važnije češke političke stranke te ujedno i slovački predstavnici. Dana 29. veljače 1920. Narodna skupština prihvatila je *Ustavnu povelju republike*.

Socijaldemokrati te Republikanska stranka zemljoradnika i sitnih seljaka (agrarna) (Rada i dr. 2014: 532) bili su početkom stvaranja države nautjecajnije stranke. Potonja je bila u većinskom sastavu dviju koalicija i to od 1922. do 1926. godine te od 1926. pa do 1929. godine (Crampton, 1997: 61). Vanjsku politiku vodio je Edvard Beneš, od 1928. godine kao resorni ministar, a od 1935. godine i kao predsjednik (Rada i dr. 2014: 538). On se uglavnom oslanjao na savezništvo s Francuskom, budući da je Francuska, kako je već spomenuto, bila prva država koja je snažno podupirala stvaranje Čehoslovačke. No, čehoslovačka je vlada istovremeno htjela izgraditi i samostalnu vanjsku politiku te savezništva koji nisu uvijek bili u skladu s francuskim interesima (2014: 538). Ovo zapravo objašnjava već istaknuta činjenica da francuski razlozi savezništva nisu bili u potpunosti zbog dobročinstva već i zbog vlastitih interesa i ciljeva.

Kao i u ostalim europskim zemljama, posebno onima na istoku, kraj rata i Listopadska revolucija u Rusiju omogućili su širenje komunističkih i socijalističkih ideja te je tako i u Čehoslovačkoj krajem 1921. godine osnovana Komunistička partija Čehoslovačke (KSČ). Oni su naravno od samoga početka zauzeli negativan stav prema demokratskoj čehoslovačkoj državi, a njihovu je djelatnost vodila Kominterna čiji je izvršni odbor (Egzekutiva) imao sjedište u Moskvi (2014: 537). Za daljnje shvaćanje rada zanimljivo je spomenuti i da je 1920. godine Čehoslovačka sklopila trgovački ugovor s Njemačkom i to kao prva države Antante. Prema tome je vidljivo kako su čehoslovačka vlada te njeni predstavnici ipak željeli ostvariti i zadržati dobrosusjedske odnose te snažnu razmjenu trgovine i gospodarstva s Njemačkom.

2.4. Sudetski Nijemci

No, unatoč pokušaju uspostave takvih odnosa, na teritoriju današnje Češke, na svim graničnim područjima, posebno na zapadu, sjeveru i istoku, nastanjeni su bili Nijemci, danas povijesti poznati kao Sudetski Nijemci, a to područje kao Sudeti (Sudetenland). Pripadnici te etničke skupine od samoga su početka uspostave Čehoslovačke bili skeptični i nezadovoljni vladom te novom podjelom teritorija, budući da su mirovnim konferencijama nakon Prvoga svjetskoga rata ostali u sastavu te države. Crampton u svojoj knjizi čak posebno naglašava kako su Sudetski Nijemci postigli mnogo u doba Monarhije prije Velikoga rata, odnosno da su brojni profesori u carskim školama i Sveučilištima zapravo bili pripadnici Nijemaca iz Sudeta (Crampton, 1997: 59). Iako su u Čehoslovačkoj činili i više od 20 posto ukupnoga stanovništva, uspostavom nove države praktički su postali pripadnici manjine koji su imali jednaka prava kao i ostale manjinske skupine, a čak ih je i Tomaš Masaryk nazivao „doseljenicima“ (Wandycz, 2004: 273). Gledajući to tako, jasno se da zaključiti kako njima to nije odgovaralo budući da su sebe smatrali posljednim braniteljima i čuvarima dominantne kulture stare Monarhije na periferiji Carstva (Crampton, 1997: 59).

Kako su granice utvrđene tako je ovoj etničkoj skupini bilo jasno da ih neće moći izmijeniti vrlo lako pa su se odlučili boriti za stvaranje samostalnih provincija koje bi uključivale područja naseljena većinom njemačkim stanovništvom. Nakon proglašenja Austrijske Republike, krajem listopada 1918. godine njemački zastupnici u Carevinskom vijeću (Austrian/Österreichischen Reichsrat) kao predstavnici Bohemskih i Moravskih Nijemaca odlučili su proglasiti neovisnu Republiku Njemačke Bohemije (Deutchböhmen), a kao glavni grad odabrali su Reichenberg (grad Liberec) (1997: 60). Ovakav zahtjev nije mogao dobiti odobrenje i zbog toga što su područja Sudeta uglavnom gorska područja, a zbog strateških

razloga i gubitaka istih čehoslovačke vojne snage teže bi se obranile u mogućem nadolazećem sukobu. Narodni odbor pokušao je ostvariti pregovore sa sudetsko-njemačkim političarima, no nakon neuspješnih rezultata odlučili su vojno zauzeti pogranično područje. Vojnici raspoređeni po tome teritoriju održavali su prividan mir sve do 4. ožujka 1919. godine kada su Sudetski Nijemci započeli demonstracije na dan sastajanja parlamenta Austrijskoj Republici, a pripadnicima njemačke etničke manjine sudjelovanje bilo je zabranjeno (1997: 60). U tom žaru demonstracija intervenirala je i češka vojska te su ubijena 52 Nijemca radi čega je manjina nedugo zatim pokazala zajedništva i solidarnost. Zato su u lipnju na lokalnim izborima njemačke nacionalističke stranke izborile čak 90 posto glasova (1997: 60). Iako su se njihovi predstavnici sada našli u Parlamentu i dalje su se borili protiv suradnje i daljnje gradnje samostalne Čehoslovačke. Stanje u odnosima smirilo se sredinom i krajem 20-ih godina 20. stoljeća kada su njemačke političke stranke i frakcije shvatile kako čehoslovački politički predstavnici zaista namjeravaju ispoštovati svoja obećanja, ali i kako im u tom trenutku slaba Austrija i Weimarska Njemačka ne mogu nikako pomoći, a savezničke strane u tom sukobu podupiru Čehoslovačku. Ostali su sami te su zato odlučili kako od negativnih pristupa i borbe ne mogu dobiti ništa pa su shvatili da je najlakši način pobrinuti se za sebe postati dio sistema čehoslovačke demokracije.

2.5. Ekonomska kriza i pobune Sudetskih Nijemaca

Velika ekonomska kriza koja je krajem 20-ih godina 20. stoljeća pogodila Sjedinjene Američke Države, a onda se putem trgovine proširila Europom i ostatkom svijeta, bila je poticaj za otvaranje novih pitanja i problema za Nijemce s područja Sudeta. Naravno, treba i napomenuti kako s druge strane granice raste nacionalsocijalizam pod vodstvo Adolfa Hitlera, čime Sudetski Nijemci vrlo brzo vide priliku za potporu u suprotstavljanju čehoslovačkoj vlasti. Pogranična područja bila su snažno uništena za vrijeme krize, ponajprije zbog razmjene i izvoza na tradicionalna njemačka tržišta te turizma koji su postali problematični obzirom na nove njemačke valutne regulacije. Sve te stavke izazvale se financijske probleme, budući da su ulaganja u bankama Reicha bila zamrznuta, a ulaganja u Živnostenskoj banci u Pragu zabranjena (Crampton, 1997: 74), nezadovoljstvo je raslo, a tome možemo pridodati i činjenicu da su tada Sudetski Nijemci apsolutno ovisili o češkim financijama i pomoći. Poneseni idejama nacionalsocijalizma matične zemlje, odnosno u tom trenu Reicha, njemački nacionalistički predstavnici bili su odlučni u stvaranju nacističkih grupa, no dolaskom Hitlera na vlast u Njemačkoj Prag se ubrzo alarmirao te je pokrenuta zabrana svih nacističkih organizacija.

Istovremeno, Konrad Henlein osniva SdHF – *Sudetendeutsche Heimatfront*, no Masaryk u tim trenucima pokazuje svoju snagu i diplomaciju te prisiljava Henleina i njegove sljedbenike na promjenu strukture i cilja pokreta, čime SdHF 1935. godine postaje SdP – *Sudetendeutsche Partei* (Mastný, 1971: 13). Crampton je komentirao kako je Henlein poricao bilo kakvu povezanost s nacističkom partijom u Njemačkoj, no istovremeno je pozivao na bojkot čeških i židovskih trgovina, liječnika i drugih djelatnosti te usluga (Crampton, 1997: 74). Nakon uspjeha na izborima 1935. godine i uspješnim potezima godine nakon Henlein je nominirao tri Sudetska Nijemca kao zastupnike u u njemačkom Reichstagu, što je naravno učinio uz pomoć dobivenu iz Berlina , a 1936. godine vidljiva je snažna povezanost SdP-a i njemačkih nacista što se tiče organizacije i financija (1997: 75). SdP je vrlo brzo postala najveća samostalna stranka u Čehoslovačkoj (Mastný, 1971: 13). Već godinu dana kasnije, točnije 1937. godine, Hitler te njegov ideološki pokret dobili su punu potporu Nijemaca u Čehoslovačkoj.

Nedugo nakon toga, 19. studenog 1937. članovi Sdp-a objavili su tzv. Memoradum za Führera u kojem je pisalo:

„...u srcu...ništa ne želimo tako snažnije nego ugradnju teritorija Sudetskih Nijemaca, što znači i Češku, Moravsku i područja Šleske unutar Reicha“ (direktan prijevod) (Mastný, 1971: 15)

Također, cijeli taj proces pisanja memoranduma, sastanaka i javne propagande za spajanje s Reichom nazvan je *Operacija Zeleno*. Ideja je bila samo brzo pripojnje Češke i Moravske, ali je važno napomenuti kako se ne spominje Slovačka što je vjerojatno zato što je većina Nijemaca ipak imala prebivalište na području današnje Češke Republike. No, naravno, tim nastojanjima nije bio kraj. Godine 1938. godine predstavnici Sdp-a napisali su novi memorandum, ovaj put o spajanju. Glavna misao vodilja bilo je potčinjenje češke politike i ekonomije Njemačkoj te smanjenje češke populacije (1971: 15). No, ono zanimljivo je kako je taj memorandum pronađen u Henleinovom uredu u mjestu Aš u Sudetima, no nitko ne može sa sigurnošću tvrditi kako je isti ikada došao do Berlina, a ako i je nikada nije službeno potvrđen (1971: 15).

2.6. Socijalni i gospodarski život

Uz sve ove događaje na političkom planu, u novonastaloj državi događale su se i važne promjene u socijalnom i gospodarskom životu. Češka je i za vrijeme Monarhije imala podosta dobru industriju i ekonomiju dok se Slovačka tek razvijala, isti princip se nastavio i u Čehoslovačkoj. Nakon rata u Slovačkoj je oko 61% stanovništva bilo zaposleno u poljoprivredi, a čak je oko 40 posto Austro-ugarske proizvodnje bilo u Češkoj (Rada i dr., 2014: 526). To je

uglavnom bilo vađenje ugljena, industrija potrošne robe poput tekstila, stakla, šećerane, pivovare i dr. Nakon pada Monarhije i krajem Prvoga svjetskoga rata industrijska i poljoprivedna industrija dosezale su jedva polovicu predratne razine te je rasla inflacija, a dogodio se i nedostatak namirnica (2014: 526). Posljedice rata, ratnih zbivanja te ekonomskih problema doveli su do gubitaka života i trajnih zdravstvenih oštećenja. U podatcima se pišu brojevi oko 420 000 poginulih te 246 000 invalida (2014: 526). Upravo zbog ovih razloga kako bi novonastala država opstala morala je podići ekonomski standard i održavati financijsku ravnotežu te je zato gospodarska politika bila usmjerena na popravak posljedica rata te stvaranje dobrih preduvjeta za gospodarsku samostalnost (2014: 528). Unatoč ratnim stradavanjima socijalna je politika u to doba spadala među najnaprednije u Europi, odnosno zakoni su propisali osmosatno radno vrijeme, dobre potpore nezaposlenima, bolja i proširena osiguranja od bolesti te povreda, ali i utjecaj radnika na vođenje tvrtki pomoću radničkih vijeća čime su radnici mogli ispravljati postupke koje nisu u skladu s novodonesenim zakonima (2014: 529). Možda najzanimljiviji podatak je onaj o broju stanovništva određenih etničkih skupina, a prema popisu stanovništva iz 1931. godine (Wandycz, 2004: 263) poznato je kako je bilo: 6 850 000 (51%) Čeha, 3 123 000 (23,4%) Nijemaca, 1 910 000 (14,5%) Slovaka, 745 000 Mađara, 461 000 Rusina, Ukrajinaca i Rusa, 180 000 Židova, 75 000 Poljaka te ostale nacionalnosti (Rada i dr., 2014: 530). Upravo ova statistika pokazuje kako je Nijemaca bilo dvostruko više nego Slovaka koji su prema pravima i mogućnostima bili drugi narod nakon Čeha. Zapravo, gledamo li samo brojke Nijemci su na temelju toga imali pravo tražiti veća prava i mogućnosti te su ovi podaci jedan od argumenata kojim su se koristili oni jednako kao i Adolf Hitler te ostali predstavnici Reicha. Službeni jezik bio je čehoslovački. Bitno je napomenuti kako su sporazumom o zaštiti manjina osigurana prava ostalih nacionalnosti, a čak je i dopušteno, na područjima na kojima je živjelo više od 20% stanovništva, korištenje materinskog jezik u službenoj komunikaciji (2014: 531). No, 1926. godine postavljene su nove jezične odredbe koje su zahtijevale uporabu državnoga jezika te se od državnih službenika tražilo da polažu ispit iz službenoga jezika, što je posebno smetalo Sudetskim Nijemcima (2014: 531). Kao što je već spomenuto, nakon samoga rata bilo je podosta ekonomskih problema, ali s vremenom su izgrađene tvornice koje su imale suvremeniju tehnologiju (2014: 542) te je tako s vremenom rasla i produktivnost što je kasnije vidljivo na primjeru poput industrije Bat'a te Škoda. Rastao je broj zaposlenih dok je najmanji broj nezaposlenih bio 1928. i 1929. godine prije nego je nastupila ekonomoska kriza. Zanimljivo je kako se Čehoslovačka tada svrstala među gospodarski srednje razvijene zemlje, a visinom dohotka po stanovniku prestigla je čak i Austriju, Mađarsku te Italiju (2014: 542). Spomenuta Velika ekonomska kriza pristigla je u Češku 1930. godine, a posljedice su se osjetile

1933. godine kada je pogodila izvoz koji je pao na trećinu onoga prije krize dok je industrijska proizvodnja pala na 60% od proizvodnje iz 1929. godine (2014: 542). Podatci pokazuju kako je upravo te godine bilo 978 000 nezaposlenih. Te su iste godine prihvaćeni i *Zakon o tisku* te *Zakon o izvanrednim mjerama* koji su omogućivali zabranu protudržavnog tiska i strože kazne za protudržavnu djelatnost, osobito državnih zaposlenika. Takve mjere je naravno izazvao sve jači pritisak Sudetskih Nijemaca te jačanje fašizma i nacizma. Jedan od događaja je i pokušaj puča napadom na vojarnu u Brnu-Ždevíce u organizaciji Narodne fašističke zajednice (Národní obec fašistická). Ova akcije je ugušena, a većina je njenih sudionika bila uhićena (Mastný, 1971: 41).

Fašizam se u njemačkom dijelu Čehoslovačke širio putem *Njemačke nacionalsocijalističke stranke (NSDAP)* (Rada i dr., 2014: 539) čiji su predstavnici bili koncentrirani posebno na nacionalsocijalizam u Njemačkoj i Austriji. Naravno, mirni odnosi između Sudeta i ostalih pokrajina bili su labilni i zbog ekonomske krize te su Nijemci okrivljavali vladu za namjerno nerješavanje posljedica ekonomskih problema, ali i za diskriminaciju u pograničnom području (2014: 544). Zato je vrlo lako zaključiti kako je u tom razdoblju došlo do nagloga povećanja nacionalsocijalizma kod Nijemaca u Čehoslovačkoj. Također, Čehoslovačka je stajala na putu prema tada još Hitlerovom tajnom cilju osvajanja životnoga prostora, to jest *Lebensrauma*, pa je jačanje nacionalsocijalizma među češkim stanovnicima uspješno pridonosio tomu cilju.

3. MÜNCHENSKI SPORAZUM DONOSI SMRT

3.1. Sastanak i potpisivanje Münchenskoga sporazuma

Adolf Hitler nije bio jedna od onih osoba koje su puno pričale, a malo radile. On je postavio cilj širenja Reicha te je svakodnevno radio na tome. U početku su to bili brojni ugovori i dogovori o vojnim pomoćima s drugim europskim državama. Kao primjer je *Pakt o nenapadanju* s Poljskom iz veljače 1934. godine, ali i pomorski sporazum sklopljen s Velikom Britanijom u lipnju 1935. godine (Rada i dr. 2014: 546). Na ovaj je način zainteresirao Britance za međunarodno rješavanje pitanja Sudetskih Nijemaca. Također, od samoga dolaska na vlast Hitler i njegovi pomoćnici te pripadnici njegove vlade radili su na jačanju Njemačke budući da je i vojno, ali i ekonomski pala nakon danih sankcija i otplata dugova postavljenih mirovnim konferencijama nakon Prvoga svjetskoga rata. Glavni cilj mu je naravno bio vojno naoružanje i jačanje svih smjerova vojske, kopnene, zračne i pomorske kako bi ostvario svoje ciljeve vladanja što većim teritorijem i stvaranja velikoga Njemačkoga Carstva kojim bi vladao upravo on. Europske zemlje možda nisu poduzimale neke velike poteze tih godina, ali su itekako bile svjesne toga što se događa. No, mogli bismo reći da je glavni razlog nereagiranja ipak bio strah od Hitlerovoga napada i pokretanja rata, a njihove vojske i naoražanje nisu bili još toliko dovoljno obnovljeni i osnaženi da bi stupili u rat. Strah je povećao i Hitlerov *Anschluss*, to jest nasilno pripojenje Austrije u ožujku 1938. godine. Nakon svih tih saznanja i događaja visoki dužnosnici vodećih zemalja u Europi, ponajprije Velike Britanije i Francuske nisu htjele, ali niti mogle riskirati novi, veliki oružani sukob te su se odlučili pregovarati s Hitlerom vezano za problem pograničnoga područja u Čehoslovačkoj te tamošnjih stanovnika.

Britanski premijer, Neville Chamberlain, odlučio je razgovarati s Adolfom Hitlerom koji je obećao da neće započinjati vojne manevre sve dok pregovori nisu u potpunosti završeni. Francuski premijer, Édouard Dadalier, otišao je u London gdje se zajedno sa Chamberlainom složio da sva područja gdje se nalazi više od 50 posto Nijemaca budu vraćena i uklopljena u njemački teritorij. Dana 22. rujna 1938. godine Chamberlain je otputovao u Njemačku gdje se u Godesbergu ponovno sastao sa Hilterom. Ovoga puta Hitlerovi zahtjevi su bili ozbiljniji te je on najavio ideju okupacije Sudeta te evakuaciju češkoga stanovništa s toga područja do 28. rujna.[2] Ta je ideja naravno odbijena i od Čehoslovaka , ali i britanskoga te francuskoga kabineta.

[2] *Encyclopaedia Britannica,* https://www.britannica.com/event/Munich-Agreement, pristupljeno 13.7.2018., 12:09

Dva dana kasnije Francuska je predložila djelomičnu mobilizaciju u Češkoj, dok su Česi već dan prije započeli generalnu mobilizaciju. Naravno, kako bi se izbjegao ratni sukob, Chamberlain se u dogovoru s Dadailerom odlučio još jednom pregovarati s Hitlerom, na što je isto i pristao. Dana 29. rujna 1938. godine u Münchenu su se sastali Adolf Hilter, Neville Chamberlain, Édouard Dadalier i Benito Mussolini. Ondje je Mussolini predložio pisani plan koji je kasnije poznat kao Münchenski sporazum, a tim je potpisima Njemačka stekla pravo na pogranična područja u Češkoj sa većinskim njemačkim stanovništvom, ponajprije Sudeta. Mnogo godina kasnije saznalo se kako je taj „talijanski plan" ipak sastavljen u njemačkom uredu.[3]

Po konfiskaci opravené vydání.

A-Zet Večerní ČeskéSlovo

Francie organisuje národ pro válku.

Postupné rozhraničení i přestěhování a s výhradami.

Britská nota byla schválena

Schválení odesláno již před konferencí čtyř.

Konference čtyř zahájena.

V Mnichově se zahajuje.

Hitler přijel Mussolinimu vstříc do Tyrol.

Aby nedošlo k válce.

Čtyři a jeden reagují na Mnichov.

Odezva telegramu.

Před odesláním telegramu měl Hitler velké porady s generály. Londýn: úsměv, Řím: blouznivá radost, Paříž: vyhlášká č. 8.

Co bude s plánem Rooseveltovým?

Slika 1. Naslovnica novina Večerní ČeskéSlovo u kojoj je detaljno opisan izvještaj kako oni to nazivaju konferencije četvorice u Münchenu (sastanak koji je završio potpisivanjem Münchenskoga sporazuma)[4]

[3] *Encyclopaedia Britannica,* https://www.britannica.com/event/Munich-Agreement, pristupljeno 13.7.2018., 12:59

[4] *Večerní ČeskéSlovo*, petak, 30. rujna 1938. godine, godine XX. (20.), broj 229.

Važno je napomenuti kako sastanku nisu prisustvovali, odnosno nisu bili pozvani Čehoslovačka i Sovjetski Savez. Sporazum kao takav potpisan je dan poslije, točnije 30. rujna 1938. godine. Nakon potpisivanja Eduard Beneš, predsjednik Čehoslovačke u tom trenutku, zapisao je slijedeći komentar na sporazum:

„Ni Zapad ni Rusija nisu bili spremni. Znao sam to. Da je Njemačka uspjela isprovocirati rat i da nam je Rusija nekako pristigla u pomoć, moji najveći strahovi bi se ostvarili: Dadalier i Chamberlain bi dali Hitleru svu slobodu da poravna račune s Bolješevicima. [Njemački] rat sa Zapadom nikada ne bi započeo, Hilter bi kontrolirao Rusiju, a mi se nikad ne bi spasili opresije“ (direktan prijevod) (Mastný, 1971: 18).

České Slovo

70 hal. 20 STRAN S KRÍŽKEM

Jejich mír a naše oběť

Ani Francie ani Anglie nechtěly jít za nás do boje — Hitler to věděl — Runcimanovo poslání nebyla falešná hra

Pro vládu národní jednoty

Mussolini nevěděl o dohodě Anglie s Německem

Zvláštní komise pro naléhavé úkoly

Tři francouzští ministři odstoupí?

Slika 2. Glavni naslov naslovnice u prijevodu glasi: „Vaš mir, naša žrtva“. Članak donosi izvještaj sa sastanka potpisivanja Münchenskoga sporazuma na kojem nisu sudjelovali predstavnici Čehoslovačke[5]

Čehoslovačka je bila prisiljena prihvatiti sve uvjete i zaključke Münchenskoga sporazuma. No, trebalo bi istaknuti i to da su se nakon potpisivanja premijeri Francuske i Velike Britanije vratili

[5] *Večerní ČeskéSlovo*, nedjelja 2. listopada 1938. godine., god. XXX. (30.), broj 231.

kao „veliki pobjednici“ (razlog navodnika će biti jasniji kasnije u tekstu) te je Chamberlain prilikom dolaska na aerodrom i izlaskom iz aviona obznanio slijedeće:

„Ovo je častan mir. Ovo je mir u našem vremenu.“ (Mazower, 2009: 77)

Winston Churchill, najveći Chamberlainov kritičar i nedugo zatim i njegov nasljednik komentirao je njegove postupke ovako:

„Imali ste izbor između rata i beščašća. Odabrali ste beščašće i dobit ćete rat“[6]

Ubrzo su se Churchillove riječi pokazale kao istinite, a Neville Chamberlain postao je jedan od najvećih tragičara u povijesti. Nedugo nakon potpisivanja sporazuma, točnije 6. listopada 1938. godine Eduard Beneš dao je ostavku, a na njegovo je mjesto 30. studenog došao došao Emil Hácha kao novi predsjednik (Mastný, 1971: 22). Istovremeno Henlein dobiva funkciju upravitelja Reicha na području Sudeta (Mazower, 2009:78). Uspostavom nove vlade započinje i novo razdoblje te je osmišljen termin „druge republike“. Zanimljivo je također kako je 7. listopada potpisan i dogovor između Češke i Slovačke u Žilini, a temeljem toga dogovora nova je država bila federalna (Mastný, 1971: 24). Ta je „druga republika“ trajala samo 169 dana, a kako bi njeni predstavnici poboljšali odnose s Trećim Reichom već je tada zabranjena Komunistička partija te su Židovi smijenjeni s mjesta profesora u školama (Miller, 1948: 111).

3.2. Münchenska kriza

Početkom prosinca 1938. godine Hitler je započeo obilaziti Sudete gdje su ga dočekale brojne ovacije (1971: 30), a on je ujedno i naredio svojim vojnim snagama da budu spremni na nasilnu okupaciju i ostalih Čehoslovačkih prostora. Termin za dan okupacije nazvan je Y-dan (1971: 30). Nijemci su se unaprijed pripremali na napad te okupaciju Čehoslocačke te su na što većem području u zemlji spremili oružje kao rezervu. Hitler je odmah krenuo i u razgovore sa Slovacima, njegova zamisao je bilo stvaranje slobodne slovačke države, ali bi ih optužio i okupirao u slučaju suradnje sa Česima. S druge strane Česi su primijetili kako se Nijemci ne namjeravaju držati dogovora, ali i to da su u pregovorima sa Slovacima te su zato 9. ožujka 1939. godine poslali trupe u Slovačku kako bi im pokazali dominaciju (1971: 34), točnije rečeno podsjetili ih koja je zemlja u njihovoj uniji ipak ona jača. Time zapravo nije postignuto ništa budući da su Slovaci već imali spreman dogovor s Nijemcima, ali ovakvi potezi su razljutili naciste te ima je to bio znak da napadanu. Führer je 13. ožujka objasnio Slovacima novi plan,

[6] *Encyclopaedia Britannica,* https://www.britannica.com/event/Munich-Agreement, pristupljeno 13.7.2018., 13:41

ponajprije Josefu Tisi, slovačkom svećeniku, a kasnije i predsjedniku Slovačke te političaru Ferdinandu Ďurčanskom. Istovremeno im je naredio da odmah objave neovisnost (1971: 36) što je Tiso i napravio dan kasnije, odnosno 14. ožujka (Calvocoressi, Wint, 1987: 71). Hácha je istoga dana pozvan na sastanak u Berlin (Mazower, 2009: 79) gdje je bio izložen pritisku i prijetnjama do te granice da se onesvijestio (Calvocoressi, Wint, 1987: 72) dok su njemačke trupe već marširale na Prag. Njemački visoki dužnosnik Hermann Göring prijetio je kako će bombardirati glavni grad Prag (Mazower, 2009: 79), a Hácha, još uvijek nesvjestan situacije, potpisao je dokument kojim Češka pada u ruke Hitlera, odnosno pod protekciju Reicha (Mastný, 1971: 41).

Već drugoga dana, 15. ožujka 1939. godine, u 4 sata i 30 minuta ujutro na Radiju Prag pročitan je proglas da se stanovnici Češke ne odupiru Nijemcima, a samo pola sata kasnije Goebbels je pročitao obavijest njemakom narodu:

„preko više od tisuću godina Češka i Moravska pripadaju Reichu“ (Mastný, 1971: 45)

To uvjerenje zajedno s idejom *Lebensrauma* bili su opravdanja Hitleru i njegovim sljedbenicima za okupaciju teritorija Češke i Moravske. Samo sat vremena kasnije, točnije u 6 sati i 10 minuta ujutro, samo 10 minuta nakon što je počela invazija Radio Berlin prenijeo je tekst dogovora između Čeha i Nijemaca (1971: 45), točnije tekst onoga dokumenta koji je Hácha na silu potpisao u Berlinu. Unatoč lošim vremenskim prilikama i početnim problemima s prodiranjem u državu, njemačke su trupe u 9 sati ujutro došle do Praga, a poslijepodne su osvojili cijelu državu. Vojtech Mastný, češki povjesničar, zabilježio je zanimljivi 'fun fact' kako je Hitler prilikom dolaska u Prag bio toliko zadovoljan svojim dostignućem da je pojeo prašku šunku i popio Pilsner iako je bio vegeterijanac (1971: 50). Dan kasnije, točnije 16. ožujka 1939. ministar vanjskih poslova Trećega Reicha, Joachim von Ribbentrop pročitao je Deklaraciju o Protektoratu Češke i Moravske na Radiju Prag (1971: 51). Tim danom započinje mračno razdoblje češke povijesti i borbe za slobodu.

4. PROTEKTORAT ČEŠKE I MORAVSKE

4.1. Proglašenje Protektorata

Nakon okupacije proglašena je protekcija Trećega Reicha nad Češkom i Moravskom, a nova je tvorevina nazvana Protektorat Češke i Moravske. Adolf Hitler je 18. ožujka 1939. godine ovlastio Konstantina von Neuratha kao protektora na njegovom čelu. Mjesec dana kasnije protektor je preuzeo vlast, a Karl Hermann Frank postao je zamjenik i državni tajnik Protektorata (Mastný, 1971: 54). Glavni general u Češkoj postao je Johannes Blaskowitz, a glavni general u Moraviji bio je Sigmund List, obojica poznati po brutalnosti u Poljskoj i Rusiji (1971: 54). Protektorat je bio uređen kao formalno autonomni dio Trećega Reicha, odnosno bio je u formi kolonijalne uprave. Češka „autonomna" uprava, zajedno s protektorskom vladom na čelu i predsjednikom države bili su u svim segmentima podređeni Njemačkoj (Rada i dr., 2014: 564).

U travnju 1939. godine odabrana je nova vlada, a premijer je postao Alois Eliáš (Burian i dr., 2002: 9). Eliáš je bio Benešov vojni savjetnik, ali je prilikom dolaska na mjesto premijera pokušavao održavati dobar odnos s Neurathom budući da je vjerovao da njemačka vlast neće dugo trajati te se nadao da će češki narod preživjeti s minimalnim žrtvama. Dana 19. ožujka 1939. godine održana je i njemačka vojna parada u Pragu u znak stvaranja Protektorata. Ubrzo su Nijemci pokazali koliko Protektorat zapravo nije autonomna tvorevina već jedan od dijelova teritorija Trećega Reicha, pa tako dokaze za to tražimo u tome što su u nekim područjima zatvarali škole i stavljali natpise gradova na Njemačkom. Smatra se kako su to bili činovi „osvete" Sudetskih Nijemaca koji su pomagali njemačkoj vojsci. U početnom stadiju okupacije nije bilo značajne represije kao što su to brojni Česi očekivali, naravno bilo im je jasno da je formalna nezavisnot nestala, ali se svakodnevica nije previše promijenila.

Kao prva nenjemačka nacija koju su nacisti okupirali Česi su se našli u jedinstvenom položaju. Zemlja nije pretrpila ratnu i vojnu okupaciju, a Mastný je u svojoj knjizi zapisao kako smatra da su se stanovnici zapravo pomirili sa svojom sudbinom nakon Münchenskoga sporazuma (Mastný, 1971: 57). Reich je vrlo brzo raspustio njemačku vojsku, ali su visokim časnicima, prisiljenim na odlazak u mirovinu, odlučili dati visoke mirovine kako se ne pobunili. Također, ostavili su jedino vladine snage koje su bile naoružane laganim oružjem i služile zapravo samo kao policijska rezerva (1971: 61). Háchina je administracija i dalje imala članstvo u *Universal Postal Union* čime su nacisti pokazivali kako nisu u potpunosti uništili češku

autonomiju i suverenitet (1971: 61). No, nacisti su unatoč tome odlučivali o važnim, administrativnim stvarima kako im je odgovaralo. Postavlja se pitanje; čemu stvaranje dojma suvereniteta? Mnogi autori ističu to da su se Česi u početku pomirili sa svojom situacijom jer zapravo nisu mogli u tom trenutku ništa napraviti, ni vojno, ali ni diplomatski budući da zapadne zemlje nisu burno reagirale na okupaciju. Istovremeno, danas nam je poznato kako su smatrali da njemačka vladavina neće biti dugoga vijeka, a s druge strane Nijemci u tom trenutku nisu bili u potpunosti spremni za rat, nego su se tek pripremali te im je tako bila potrebna mirna i skladna situacija.

4.2. Reakcije češkoga naroda na uspostavljanje Protektorata

Kao i u svakoj situaciji nasilnog oduzimanja države i promjena državnih zakona u skladu s onim okupatorskim ljudi reagiraju drugačije te smatraju da će različitim načinima doći do cilja, bila to sloboda ili pak suradnja s okupatorima. Pa je tako u Češkoj prvo bila ona skupina koju bismo mogli nazvati „pasivnim stanovništvom“. Oni su bili protiv okupatora, ali ih obuzelo beznađe i očaj (Rada i dr., 2014: 572). Tu je također bila i ona skupina ljudi koji su surađivali s okupatorima, poput fašista, raznih tipova izdajica ili kolaboranata iz redova vladajućih slojeva koji su svoju privrženost okupatorima htjeli iskoristiti za vlastito napredovanje i udio u vlasti. Naravno, u ovu se skupinu ubrajaju i karijeristi te oni koji su na taj način pokušavali preživjeti pod svaku cijenu. Također, važno je napomenuti kako je u redovima uprave bilo i onih koji su se odlučili za otpor i rezistenciju prema njemačkim idejama te su surađivali i s pokretima otpora. U tu su se skupinu uglavnom ubrajali službenici protektorske uprave, policije i žandarmerije te časnici vladine vojske. Upravo zbog tog iskazivanja otpora brojne su nacisti uhitili, zatvorili ili pogubili, a neki koji su preživjeli poslije rata su nažalost dočekali nezhvalnost, mržnju i progone (2014: 573). I ona skupina, važna za ovaj rad i za shvaćanje događaja na teritoriju Češke u Drugom svjetskom ratu se definitivno aktivni borci protiv njemačke okupacije, odnosno pripadnici skupina i organizacija pokreta otpora. Njihov je zajednički cilj bila obnova samostalne i predratne Čehoslovačke (2014: 573).

U onoj skupini koji su surađivali s okupatorima su vjerojatno najzanimljiviji bili fašisti. Njihove organizacije; Nacionalna fašistička organizacija, Vlajka (za naciste), te ANO (antisemitisti). Organizacija Vlajka i Fašistički akcijski odbor započeli su demonstracije između 18. i 25. svibnja 1939. godine u Brnu i malim dijelom u Pragu (Mastný, 1971: 63). Ondje su im glavna meta bili Židovi koje su izbacivali iz trgovina i kafića te ih tukli. Cilj ove pobune su bili zahtjevi i potražnja da od predsjednika dobe veća prava i uloge u vladajućoj strukturi. Možda

najzanimljiviji zahtjev bio je onaj za stvaranje tajne policije pod pomalo nekreativnim imenom *Czestapo* (1971: 63). Također, među pripadnicima fašističkih organizacija u Brnu govorilo se i o odvajanju Moravske od Češke. Zanimljivo je kako se Nijemci nisu pretjerano obazirali niti podupirali te pobune, budući da njima bilo kakvi oblici smetnje u daljnim namjerama nisu bili potrebni. Upravo zato Hitler nije reagirao na Háchinu upotrebu sile u smirivanju situacije. Postoji čak i priča da je Eliáš navodno podmitio vođu fašista, Radola Gajdu, koji je nakon toga misteriozno nestao s političke scene (1971: 63).

4.3. Život češkoga društva u Protektoratu

Nijemci nisu stali samo na uspostavi sebi prilagođene vlade, infiltracijom svoje vojske, nego su započeli i primjenjivati zakone vezane uz Židove, pa su tako čitavim nizom proglasa i naredbi okupacijskih protektorskih vlasti Židovi odvajani od ostatka češkoga stanovništva. U poznatim njemačkim antisemitskim novinama, *Der Strümer* urednika Juliusa Streichera, počeli su se pojavljivati tekstovi o ideji partnerstva Nijemaca i Čeha protiv Židova (1971: 87). Već je u ožujku 1939. godine osnovan SS Sektor br. 39 čiji su pripadnici prema naredbama s vrha SS-a započeli provoditi drastične mjere protiv Židova kao što su batine, izbacivanje iz domova te konfiskacija imovine. Dana 19. travnja 1939. u Protektorat dolaze eksperti iz RuSHA-e[7] na razgovor o agrarnoj ideji, odnosno cilj je bio konfiscirati imovinu Židovima te je dati njemačkim farmerima. Glavni čovjek za to bio je SS-Oberführer Curt von Gottberg (1971: 88). Nedugo zatim došao je u Prag i Adolf Eichmann, glavni čovjek koji je administrativno bio zadužen za židovsko pitanje, a cilj njegova dolaska bila je primjena metoda vezana za Židove kao i u Austriji. Ideja i cilj su bili protjerivanje, točnije rečeno istjerivanje, ali su mnoge zemlje već do tada počele zatvarati vrata židovskim imigrantima (1971: 90-91). Nakon napada na Poljsku i rješavanja židovskoga pitanja ondje, između 17. i 25. listopada 1939. godine Gestapo je odveo u Poljsku 1291 Židova s područja Sjeverne Moravije (1971: 112).

Život češkoga društva je unatoč prividnoj autonomiji i suverenitetu vrlo brzo postao usklađen s njemačkim obrascem. Ukinute su češke političke stranke te je kao jedina ostala Narodna Zajednica (Národní souručenství), dok su sve sindikalne udruge bile povezane u Narodnoj sindikalnoj središnjici namještenika te Središnjici javnih namještenika (Rada i dr., 2014: 572). Društvene, kulturne i prosvjetne organizacije i institucije bili su ubrzo raspuštene

[7] Rasse- und Siedlungshauptamt der SS – jedan od najstarijih ureda koji je u početku bio zadužen za rasne studije i bračne dozvole za pripadnike SS-a. Kasnije su bili zaduženi kao povjerenici za germanizaciju te za opći plan prema Istoku

ili je njihova djelatnost čak i zabranjena. Nijemci su formirali i tijela te institucije okupacijske, protektorske uprave koje su vodile, kontrolirale i nadgledale djelatnosti ostalih protektorskih tijela (2014: 572). Nijemci su za vrijeme okupacije imali dva cilja, dugoročni cilj bila je germanizacija područja Češke i Moravske te stanovništva koje je trebalo postati dio njemačke zajednice, a u drugom slučaju likvidirano. Kratkoročni cilj bilo je iskorištavanje svih gospodarskih, industrijskih i ljudskih kapaciteta te potencijala Češke za ratne napada i ciljeve Trećega Reicha. Upravo je zbog toga njemački kapital zauzeo najvažnije pozicije u češkoj industriji, trgovini te financijama (2014: 564). U samom početku okupacije u Češkoj se još uvijek nazirala snažna kulturna autonomija stvarana u međuraću te je to omogućilo daljnji razvoj masovne kulturne aktivnosti s izrazito domoljubnim i protuokupacijskim obilježjima. Nove jezične odredbe odredile su da se sve piše na dva jezika s tim da je prvo išao njemački jezik. Naravno, bilo je i nekih stvari koje su se na svim natpisima i u svim dokumentima pisale samo na njemačkom jeziku kao npr.; *Reichsprotektor in Böhmen und Mähren, Deutsches Reich* (Mastný, 1971: 90).

Točno prije napada na Poljsku Hitler je reformirao vladavinu u Protektoratu te se takav sustav zadržao tako do sredine 1942. godine. Upravitelj je bio direktno odgovoran Führeru te je u praksi prisilio vladu da djeluje kako je on odlučio ili je ponekad čak i sam, mimo njih, odredio. Do ljeta 1941. godine državnoj upravi dodana su 24 sektora: politička policija, državljanstvo, židovski poslovi, strana razmjena, filmska industrija i dr. (1971: 92). Postojala su dva regionalna ureda, jedan u Pragu, a drugi u Brnu zbog komunikacije s moravskim nacistima (1971: 92-93). Vođa policijskih snaga, Frank, više je odgovarao Himmleru i SS-u nego Protektoru Neurathu te je zbog toga mogao više stvari raditi samostalno i donositi odluke. Također, Hitler je odlučio da se sve važne stvari u Protektoratu trebaju rješavati preko Državnoga tajništva: „Kako bi odluke bile politički korektnije“ (1971: 96). Policijski sistem bio je uređen isto kao i u drugim područjima Reicha. No, ispitivanja su blaža, odnosno sve se uglavnom prikupljalo putem informacija bez pretjerane brutalnosti (1971: 96).

Treba obratiti pozornost i na susjednu zemlju, odnosno Poljsku koja je ubrzo također postala smetnja Reichu i država koja je trebala potpasti pod nacističku vladavinu. Češka je za razliku od Poljske imala stabilniju situaciju te su Nijemci radi toga mogli lakše oblikovati administraciju, infrastrukturu i vojsku po uzoru na njemačko uređenje dok je u Poljskoj to bilo nemoguće zbog odupiranja stanovništva. U Češkoj su se Nijemci i prije rata pobrinuli za to da stanovništvo upozore na to što ih čeka pokušaju li ostvariti bilo kakve oblike otpora. Javni su posteri upozoravali da će cijela populacija biti, a ne samo krivci optuženi za činove otpora. Iako

je to bila Frankova ideja, Neurath ju je potpisao te je time postao prva osoba na položaju koja je objavila pravilo kolektivne odgovornosti na prostorima nacističke Europe (1971: 106). Ubrzo je slušanje prijenosa stranih radija postalo kriminalni čin, a oni koji su optuženi za otpor u obliku radijskog prijenosa bili su pod prijetnjom teških kazni, uključujući i smrt (1971: 106). Nijemci su preuzeli kontrolu cenzuriranja. Istovremeno je Gestapo odveo sve sumnjive češke političare, intelektualce, svećenike, socijaldemokrate i komuniste u koncentracijske logore. U studenom 1939. godine je i Njemačko sveučilište u Pragu prebačeno pod jurisdikciju Reicha (1971: 115).

Možda jedan od najzanimljivijih pothvata i ideja je bila ona Himmlerova o asimilaciji i „rasnom inventaru" od ožujka 1941. godine prema kojoj su češki doktori trebali prikupljati podatke o težini djece, vidu i urino analizi kako bi odredili rasne pretpostavke, a najvažnije je bilo odrediti izgled tijela, boju očiju, kose, kože te oblik zatiljka (1971: 129). Realizaciju tu ideju je započeo je njemački antropolog Karl Valentin Müller koji je po iskopinama uspio dokazati kako zapravo izgleda antropološka konstrukcija Čeha. Važno je napomenuti da su Nijemci tim akcijama htjeli dokazati da su Sudetski Nijemci sličniji Nijemcima te upravo zbog toga moraju biti na višim pozicijima i cijenjeni dok bi Česi trebali biti potčinjeni. No, u obzir je trebalo uzeti i činjenicu da su se u povijesti zbog raznih teritorijalnih i vojnih promjena Česi miješali s Nijemcima od 13. stoljeća. Upravo su zato istraživanja pokazala kako Česi posjeduju bolje etničke karakteristike od Sudetskih Nijemaca (1971: 132). Također, postojala su i razna određenja za miješane brakove, a do 1. kolovoza 1939. godine od 2956 njih 593 su bili miješani (1971: 134). Početkom 1940. godine Martin Bormann objavio je da bi svako seksualno miješanje trebalo biti kažnjivo i da oni vojnici koji su tako sagriješili budu raspušteni bez isplate mirovine. To pravilo nije bilo dugoga trajanja te je uskoro donesena nova regulacija kojom su miješani brakovi bili dopušteni, ali su zahtijevali posebnu autorizaciju Oberlandrata, točnije rečeno oni koji su htjeli stupiti u brak morali su prolaziti fizičke i psihološke testove te su onda vlasti odlučivale. U početku su čak morali slati gole fotografije, a kasnije u kupaćem kostimu kako bi procijenili i tjelesne konstrukcije (1971: 136).

Unatoč svim pokušajima nisu uspjeli asimilirati dovoljno Čeha, a za vojnu službu i njemačko državljanstvo javljali su se prijestupnici kako bi izbjegli suđenja pa su se tako u zatvoru u Pardubicama tadašnjih 14 zatvorenika izjasnili kao Nijemci, a neki su se prijavili i za služenje vojnoga roka. Unatoč tome, zanimljiva je i činjenica da za vrijeme Protektorata broj Nijemaca nije povećan iznad 70 000 u odnosu na ranija razdoblja (1971: 137).

5. DOMAĆI I INOZEMNI POKRETI OTPORA TE NJIHOVI SUDIONICI

Iako su Česi naizgled, vjerojatno zbog straha, lagano prihvatili njemačku okupaciju njihovo je neprijateljstvo i neprizanje otpočetka bilo vidljivo. Očekivali su brz poraz Njemačke i slobodu svoje domovine, no to nisu osjećali samo domaći stanovnici nego i političari te ostali pripadnici onih koji su nakon okupacije morali napustiti zemlju. Budući da su Česi bili svjesni toga da ne mogu reagirati naglo te uzbuđivati neprijatelja koji je daleko jači i spremniji na sukob od njih većina je stanovništva trpila i čekala. No, ipak je manji dio njih bio u aktivnom pokretu otpora koji se počeo stvarati odmah u prvih nekoliko tjedana okupacije. A u tim su pokretima na razne načine sudjelovali svi društveni slojevi. Mogli bismo generalizirati i podijeliti pokrete otpora na ona dva najvažnija; domaći pokret otpora čiji su članovi djelovali u Protektoratu te su bili izloženi stalnim represijama od strane okupacijske vlasti. Također, vrlo je brzo formiran i inozemni pokret otpora kojega su sačinjavali čehoslovački političari i vojnici koji su napustili zemlju te emigrirali u države protuhitlerovske koalicije (Rada i dr., 2014: 565-566). Sudionici pokreta otpora održavali su stalne veze jedni s drugima. No, iako im je zajednički cilj bilo oslobođenje naroda te obnova Čehoslovačke države, ipak se nisu slagali u mišljenju oko metoda i načinu borbe te formiranju i karakteru države koja bi trebala biti drugačija od međuratne Čehoslovačke. Pokreti otpora su uglavnom nastajali ujedinjenjem pojedinaca koje su vezala ista politička stajališta, ali i slična zanimanja.

Važno je napomenuti kako su programske ciljeve i oblike otpora određivali tijek rata, promjene u odnosu snaga među Saveznicima, ali i prirodne promjene u mišljenjima i djelovanjima stanovništva. Djelovanje domaćeg i inozemnog pokreta otpora rezultiralo je tisućama ljudskih žrtava, a među kojima su bili političari, predstavnici znanosti i kulture te vojni visoki službenici (2014: 566). Najvažnija osoba pokreta otpora je zasigurno Edvard Beneš za kojega često pišu da je bio pronicljiva osoba te da je imao jasnu viziju nezavisnosti Čehoslovačke (MacDonald, 2011: 38). On je nakon abdikacije, uzrokovane potpisivanjem Münchenskoga sporazuma, otišao u Sjedinjene Američke Države na liječenje, ali nije stao na tome, odnosno borio se za to da svijet reagira na događaje u Čehoslovačkoj te na jačanje nacističke Njemačke. Održavao je redovne kontakte s domaćim otporom, ali i političarima ostalih zemalja koji su slobodi Čehoslovačke davali javnu ili osobnu podršku (2011: 41). On je na dan okupacije poslao telegrame predsjedniku SAD-a i premijeru Velike Britanije u kojima je jasno prosvjedovao protiv okupacije Češke i Moravske te je priopćio da ponovno ulazi u

politički život, ali i istovremeno započinje akciju za novu uspostavu slobodne Čehoslovačke (Rada i dr., 2014: 576). Naravno, zapadne velesile i SSSR nisu priznale legimitet Protektorata i samostalne Slovačke države te su na njihovim teritorijima djelovali uredi Čehoslovačke Republike, a upravo su ondje organizirani i prvi prosvjedi protiv njemačke okupacije. Cijeli taj val borbe protiv nacizma doveo je i do stvaranja *Čehoslovačkog nacionalnog odbora* (može se pronaći i naziv Čehoslovačkog nacionalnog vijeća) u listopadu 1939. godine u Parizu (Crampton, 1997: 211). Oni su proglasili mobilizaciju u češke vojne jedinice na teritoriju Francuske gdje su živjeli odbjegli Česi i Slovaci. Također, Beneš je već tada pokušavao postići da se taj Odbor smatra vladom u izbjeglištvu. Dana 3. rujna 1939. godine poljski predsjednik je objavio dekret kojim je osnovana *Češka i slovačka legija,* a zapovjednik je postao potpukovnik Ludovík Svoboda (Rada i dr., 2014: 578-579).

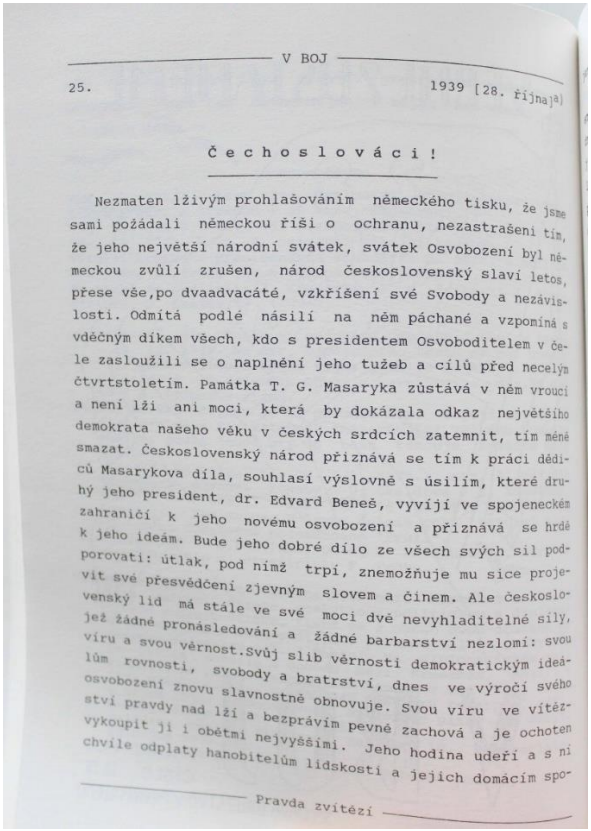
5.1. Početak vlade u izbjeglištvu

Poslije pada Francuske, točnije u proljeće 1940. godine, središte Odbora prebačeno je u Veliku Britaniju, a nazivalo se *Privremeno državno uređenje Čehoslovačke* te su ga sačinjavali predsjednik, vlada i Državno vijeće koje je imalo ulogu parlamenta (2014: 579). Predsjednički ured preuzeo je Beneš, predsjednik vlade postao je Jam Šrámek, ministar vanjskih poslova bio je Jan Masaryk dok je ministar narodne obrane bio Sergej Iner. U Velikoj Britaniji su bile organizirane čehoslovačke zrakoplovne jedinice kojima je zapovijedao Karel Janoušek dok su u zračnoj bitci za Britaniju sudjelovale 310. i 312. čehoslovačke eskadrile (2014: 580). Njihovi su piloti tada srušili oko 56 neprijateljskih zrakoplova, a najmanje 5 su oštetili. Najuspješniji lovački pilot te bitke bio je desetnik Josef František koji je u svojim letovima postigao 17 obaranja zrakoplova (2014: 380). I na Srednjem istoku je osnovan Čehoslovački pješački bataljun dok su se Česi i Slovaci u Francuskoj borili u slobodnim jedinicama, ponajviše u Legiji stranaca. Sudjelovali su u borbama i na našemu teritoriju te je tako u Jugoslaviji osnovana I. čehoslovačka partizanska brigada Jana Žižke iz Trocnova (2014: 581). Britanska je vlada nakon vojnih sudjelovanja Čeha i Slovaka priznala privremenu čehoslovačku vladu, ali su ostavili otvorenim pitanje granica nakon rata, odnosno teritorija obnovljene Čehoslovačke. Ovaj je čin ojačao ugled predstavnika vlade u izbjeglištvu i položaj *Londona* – središta čehoslovačkog inozemnog otpora.

5.2. Početni otpor stanovništva

Naravno ni otpor u okupiranom Protektoratu nije mirovao. Na dan godišnjice potpisivanja Münchenskoga sporazuma, 30. rujna 1939. godine, održan je bojkot javnoga prijevoza u cijelom Pragu kao dokaz postojanja opozicije. Manje od mjesec dana kasnije, točnije 28. listopada, trebala se održati proslava Dana nezavisnosti koja je po odredbama okupacijske vlasti ukinuta. Naravno to nije ostalo samo na tome te su se po cijelom Protektoratu dijelili letci koji su pozivali na masovne demonstracije i tihe prosvjede, a na istima je pisali slijedeće:

„Budući da Hitler svijetu objavljuje našu pasivnost, pogrešno ju tumačeći kao sreću i pomirenje s okupacijom, vrlo je važno da pokažemo svijetu kako je to samo još jedna laž ovoga kriminalca“ (direktan prijevod) (Mastný, 1971: 110-111).

V BOJ

25. 1939 [28. října]

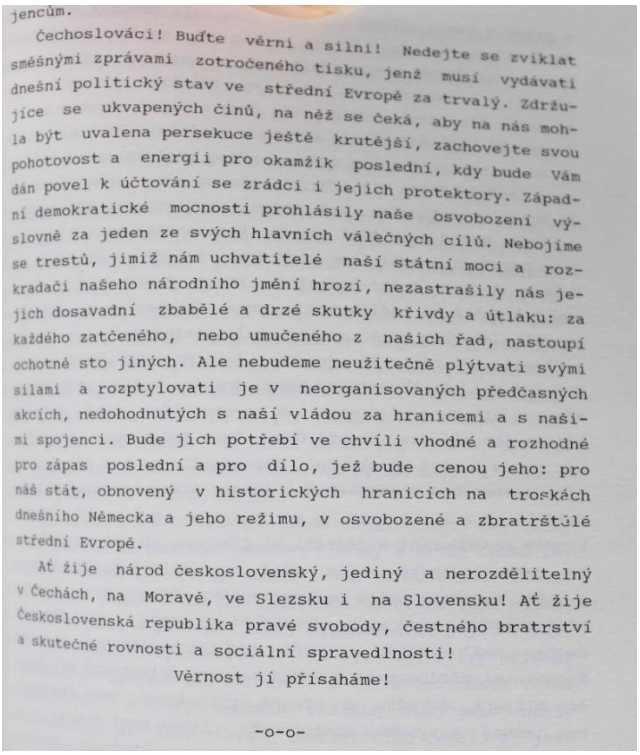
Čechoslováci!

Nezmaten lživým prohlašováním německého tisku, že jsme sami požádali německou říši o ochranu, nezastrašeni tím, že jeho největší národní svátek, svátek Osvobození byl německou zvůlí zrušen, národ československý slaví letos, přese vše,po dvaadvacáté, vzkříšení své Svobody a nezávislosti. Odmítá podlé násilí na něm páchané a vzpomíná s vděčným díkem všech, kdo s presidentem Osvoboditelem v čele zasloužili se o naplnění jeho tužeb a cílů před necelým čtvrtstoletím. Památka T. G. Masaryka zůstává v něm vrouci a není lži ani moci, která by dokázala odkaz největšího demokrata našeho véku v českých srdcích zatemnit, tím méně smazat. Československý národ přiznává se tím k práci dědiců Masarykova díla, souhlasí výslovně s úsilím, které druhý jeho president, dr. Edvard Beneš, vyvíjí ve spojeneckém zahraničí k jeho novému osvobození a přiznává se hrdě k jeho ideám. Bude jeho dobré dílo ze všech svých sil podporovati: útlak, pod nímž trpí, znemožňuje mu sice projevit své přesvědčení zjevným slovem a činem. Ale československý lid má stále ve své moci dvé nevyhladitelné síly, jež žádné pronásledování a žádné barbarství nezlomí: svou víru a svou věrnost.Svůj slib věrnosti demokratickým ideálům rovnosti, svobody a bratrství, dnes ve výročí svého osvobození znovu slavnostně obnovuje. Svou víru ve vítězství pravdy nad lží a bezprávím pevné zachová a je ochoten vykoupit ji i obětmi nejvyššími. Jeho hodina udeří a s ní chvíle odplaty hanobitelům lidskosti a jejich domácím spo-

Pravda zvítězí

Slika 3. Članak iz ilegalnih novina *Vboj* koji žestoko napada zabranu proslave Dana neovisnosti 28. listopada. Ovim putem pozivaju Čehoslovake na otpor i na borbu za svoj narod, slobodu i domovinu. Pozivaju ih da vjeruju bratstvo i politiku sad već bivšeg predsjednika Edvarda Beneša[8]

[8] *Vboj*, 28. listopada 1939. godine, svezak II., knjiga I., broj 8-12, uvezeno 1992. godine

jencům.

Čechoslováci! Buďte věrní a silní! Nedejte se zviklat směšnými zprávami zotročeného tisku, jenž musí vydávati dnešní politický stav ve střední Evropě za trvalý. Združujíce se ukvapených činů, na něž se čeká, aby na nás mohla být uvalena persekuce ještě krutější, zachovejte svou pohotovost a energii pro okamžik poslední, kdy bude Vám dán povel k účtování se zrádci i jejich protektory. Západní demokratické mocnosti prohlásily naše osvobození výslovně za jeden ze svých hlavních válečných cílů. Nebojíme se trestů, jimiž nám uchvatitelé naší státní moci a rozkradači našeho národního jmění hrozí, nezastrašily nás jejich dosavadní zbabělé a drzé skutky křivdy a útlaku: za každého zatčeného, nebo umučeného z našich řad, nastoupí ochotně sto jiných. Ale nebudeme neužitečně plýtvati svými silami a rozptylovati je v neorganisovaných předčasných akcích, nedohodnutých s naší vládou za hranicemi a s našimi spojenci. Bude jich potřebí ve chvíli vhodné a rozhodné pro zápas poslední a pro dílo, jež bude cenou jeho: pro náš stát, obnovený v historických hranicích na troskách dnešního Německa a jeho režimu, v osvobozené a zbratřštělé střední Evropě.

Ať žije národ československý, jediný a nerozdělitelný v Čechách, na Moravě, ve Slezsku i na Slovensku! Ať žije Československá republika pravé svobody, čestného bratrství a skutečné rovnosti a sociální spravedlnosti!

Věrnost ji přísaháme!

-o-o-

Slika 4. Nastavak članka sa Slike 4. Pozivaju čehoslovački narod da vjeruju u svoju domovinu. Ističu im da ne shvaćaju ozbiljno sve što pišu ostali mediji koji su pod cenzurom okupatora te da se bore za svoje prirodne granice koje sveukupno obuhvaćaju Češku, Moravsku, Šlesku i Slovačku[9]

Ljudi oko predsjednika lagali su kako su te pamflete izradili i dijelili komunisti ne želeći izazivati naciste. Ove događaje bismo danas mogli interpretirati kao prve akcije vidljivoga i direktnoga otpora prema okupacijskim vlastima i njihovim sljedbenicima. Istoga dana pokrenute su brojne pobune u tvornicama koje su ubrzo ugušene, ali na ulicama su ljudi nosili odjeću nacionalnih boja te su neki imali i značke sa slovima SN – Nacionalna solidarnost koje su bile okrenute naopako te su tada označavale SN – *Smrt Němcům* (Smrt Nijemcima) (1971: 113). Iako bismo ovo mogli okarakterizirati kao masovne demonstracije nije zapravo bilo većih nereda. Frank nije mirovao na to te se uputio u Háchinu kuću gdje mu se zaprijetio reakcijom njemačkih vojnih snaga ukoliko češka policija neće surađivati i riješiti problem s bojkotima i pobunama što prije. Hácha se obvezao na to da će se situacija smiriti što je prije moguće (1971: 113). Frank je nadgledao demonstracije i situaciju kako ne bi izašla izvan kontrole te da bi uspio reagirati na vrijeme. Na prosvjedima su uglavnom sudjelovali radnici i studenti, a uzvikivalo

[9] *Vboj*, 28. listopada 1939. godine, svezak II., knjiga I., broj 8-12, uvezeno 1992. godine

se: „Hoćemo slobodu“, „Živio Beneš“, „Živio Staljin“. Ovim potonjim su htjeli naglasiti sovjetsku premoć naprem Njemačke. Budući da se demonstracije nisu smirile dovoljno brzo reagirala je i vojska, a ubijen je jedan radnik te je teško ranjen student medicine Jan Opletal (1971: 114). Heinrich Himmler je dva dana kasnije Franku dodijelio orden SS – Gruppenführer kao zahvalu. Kontrolirani njemački mediji nisu prenosili ovaj događaj kako tako nešto ne bi postala javna objava i poruka za nove masovne pokrete otpora i osvete zbog smrti i ozljeda. Ono što je zanimljivo u ovom događaju, odmaknemo li se od same teme rada, zapravo je to da je Neurath, koji se u tom trenutku nalazio izvan zemlje, kasnije rekao da je on bio tamo ne bi se dogodile demonstracije, ali ni posljedice istih (1971: 115). Zapravo, dosta događaja i činova u početku Protektorata, donesenih i određenih od strane Franka i Neuratha mogli bismo shvatiti kao borbu osobnih postignuća i moći obojice visokih nacističkih službenika.

Česi su pokušavali iskoristiti takvu situaciju i činjenicu da je Njemačka krenula u rat na Poljsku te su akcije pokreta bile sve češće. No, nacističke snage su uvijek bile spremne uzvratiti. Tako su 16. studenoga 1939. godine nacističke snage sigurnosti upale u studentske domove u Pragu i Brnu i uhitili oko 1200 studenata koje su potom odveli u logore. Dan kasnije, bez jasnih presuda, njih 9 je ubijeno, a njihova su tijela spaljena (1971: 24). Zanimljivo je kako se 8 od 9 ubijenih studenata zaklelo na vjernost dobrih njemačko-čeških odnosa te je jedan od njih čak bio zamjenik predsjedika Unije za suradnju s Nijemcima. Jedini koji nije potvrdio tu vjernost bio je student židovskoga porijekla koji je simpatizirao ljevicu te je formalno bio upisan na Sveučilište dok se pripremao za doktorat. Upravo iz ovoga možemo zaključiti kako je ovo ponajprije bio čin zastrašivanja jer nisu provedena nikakva istraživanja nad optuženicima te su žrtve nasumice odabrane. Istoga dana kada je bilo pogubljenje, 17. studenoga, podijeljeni su letci s objašnjenjem što se dogodilo, a jasno su se mogle iščitati prijetnje Reicha zbog navodnog uznemiravanja mira, a na samom dnu je stajao Neurathov potpis. Istovremeno su zatvorene sve visoke škole na tri godine, no nisu ipak bile otvorene sve do pada Reicha i njemačkoga gubitka u ratu. Nakon ovih događaja Neurath se polako počeo povlačiti te je čak i kasnije u Nürnbergu rekao da je Frank krivotvorio njegov potpis. Nakon njegovog odmicanja od protektorske politike započinje vladavina Franka i policijske brutalnosti (1971: 118).

Unatoč prijetnjama i zastrašivanjima Česi su ipak u inat bojkotirali njemačke trgovce te su odbijali pružati usluge njemačkim kupcima, a mržnja prema Sudetskim Nijemcima koje su optuživali za sve što se događa je rasla iz dana u dan. Hitler je sredinom prosinca 1939. godine Neurathu rekao da se u Protektoratu stvari trebaju odvijati mirnije nego u Poljskoj kako ne bi bilo dodatnih masovnih demonstracija, a dođe li ipak do njih bilo je nužno suzbiti ih na najgori

mogući način (1971: 118). Nakon nekoliko opasnih Frankovih akcija Česi su odlučili otpor suzbiti iz javnoga života kako ne bi izazivali nove sukobe, ali i kako bi pripremili bolje načine otpora prema Nijemcima.

Frank je nakon rata opisao Čehe za vrijeme okupacije kao „realistične političare koji su ostali čvrsti uz svoje nacionalne odlike“. Izraz „realistični“ bismo mogli shvatiti tako da nisu uvijek i svi surađivali s pokretima otpora jer su vrlo dobro znali koliko puno, materijalno naravno, mogu izgubiti u tom slučaju. Upravo zbog tog snažnog nacionalizma su Nijemci imali i dosta problema s germanizacijom češkoga prostora (1971: 123).

Karl Hermann Frank bio je vidljivo odlučan u suzbijanju svih organizacija i mogućih činova pokreta otpora kako bi održao nacističku, ali i svoju osobnu moć te se je tako do travnja 1940. godine policija uhitila 1500 osoba za koje se sumnjalo da sudjeluju u otporu, a još više i do sredine 1941. godine. Njihove su sudbine uglavnom bile tragične te su se organizacije počele smanjivati i udruživati s drugima budući da je bilo teško pronaći nove članove spremne čak i na smrt za svoju slobodu te domovinu (1971: 125). Važno je i napomenuti da u porukama koje je su članovi pokreta otpora iz domovine slali u London je bilo vidljivo kako su mnogi druge optuživali za kukavičluk, a i sami također nisu previše riskirali. Ovdje je jasno kako je Frank uspio u svojim namjerama zastrašivanja, ali nije uspio do kraja slomiti otpor te organizacije pokreta.

5.3. Organizacije pokreta otpora

Kao što je već više puta spomenuto, organizacije pokreta otpora bile su postojane od samih početaka okupacije. Najprije ih je bilo više, no s uhićenjima i ubojstvima pripadnika istih preživjeli sudionici su se udruživali i nastavili boriti. Jedna od prvih organizacija bila je svakako *Obrana národa – ON* koja je bila sastavljena uglavnom od bivših vojnih časnika i vojnika (Burian i dr. 2002: 10). U prvoj je fazi okupacije ova organizacija bila najraširenija, a jedan je od osnivača bio i Alois Eliáš. Uz časnike i vojnike okupljala je učitelje, radnike, a osobito željezničare. Oni su planirali organizirati tajnu vojsku, a u samom početku su bili za stvaranje vojne diktature nakon poraza Njemačke (Mastný, 1971: 145). Mnogi se političari i suradnici nisu mogli pomiriti s Benešovim odlaskom i uspostavljanjem nove vlade te su stvorili organizaciju pokreta otpora pod nazivom *Politické ústředí – PÚ*, odnosno na hrvatskom jeziku; Političko središte. Glavni članovi su bili bivši Benešovi suradnici koji su smatrali da država ponovno treba imati snažnog predsjednika te koalicijsku vladu od pet stranaka (1971: 145).

Jedna od početnih važnih organizacija je naravno bila *Petiční výbor „Věrni zůstaneme“ – PVVZ*, ili na hrvatskome; Ostajemo vjerni. Ta je organizacija u političkom smislu predstavljala lijevo krilo, odnosno njezini su sudionici bili socijaldemokrati i radnički unionisti. Njihova zajednička ideja je bila ta da samo demokratski socijalizam donosi slobodu narodu.

Sve su ove grupe do kraja 1939. godine prihvatila Benešov autoritet te su shvatile nužnost suradnje kako jedni s drugima tako i s pokretom otpora izvan zemlje (1971: 146). Nakon svih protjerivanja, uhićenja i ubojstava pripadnici pokreta otpora koji su ostali u domovini okupili su se u organizaciji *Ústřední vedeni odboje domáciho – ÚVOD*, to jest Središnje vodstvo za domovinski otpor. Ta je organizacija u zemlji gledana kao buduća politička stranka iz sjene. O samoj organizaciji i njenim pripadnicima nema puno podataka budući da je većina memoara i dopisa uništena ili se nalaze negdje u arhivima drugih zemalja, što bi zasigurno trebalo istražiti. No, poznato nam je da su bili glavna veza između Beneša i Protektorata te je bivšem predsjedniku bilo vrlo važno da s sudionicima te organizacije održava dobre odnose kako bi kontrolirao podzemlje nakon novonastale situacije u Protektoratu. Ovoj su organizaciji bile vjerne i ostale navedene organzacije ON, PÚ, PVVZ, ali i KSČ, odnosno Komunistička partija Čehoslovačke (Luža, 1969: 17). Pripadnici ÚVOD-a bili su odgovorni za prijenos obavještajnih i vojnih izvještaja putem tajnih radio postaja. Također, često su u dogovoru s Benešom slali lažne informacije, optimistične izjave o vojnom stanju, a sve radi podizanja morala članovima pokreta otpora (1969: 18). Članovi organizacije su se uglavnom držali ljevičarske ideje socijalizma te su smatrali da bi Beneš krajem rata trebao podržati nastavak socijalizma u zemlji (Luža, 1975: 8). Svojim su radom i zalaganjima u borbi za slobodu pružali nadu da je Nijemce moguće uništiti te državi vratiti neovisnost. No, krajem 1941. godine Nijemci su otkrili takozvani SPARTA 1 radioprijenosnik na skrivenom tavanu što je dovelo do masovnih uhićenja svih za koje se smatralo da sudjeluju i surađuju s pokretom otpora. Nakon ovih akcija nestali su i posljednji članovi ÚVOD-a (Burian i dr., 2002: 36) te nam nakon toga nestaju sve informacije i podatci o ovoj organizaciji i njenom djelovanju.

Jedna od organizacija, točnije čak i stranka koja će postati važan čimbenik i dio nove Čehoslovačke nakon Drugoga svjetskoga rata je sigurno *Komunistická strana Československa – KSČ*, zapravo Komunistička partija Čehoslovačke. Njihove radnje, posebno za vrijeme rata ovisile su o naredbama iz Moskve. Njihovo je djelovanje bilo čvrsto i prije 1938. godine, a sudjelovali su čak i u parlamentu te su bili najsnažnija legalna partija izvan Sovjetskoga Saveza i Francuske te iste godine (Mastný, 1971: 148-19). Njihova identifikacija s nacionalnim ciljem u kritično vrijeme i tradicija legalne borbe pokazali su se kao dobra privremena mogućnost iako

je stranka zabranjena u prosincu 1938. godine. Njihova obnova i ponovno djelovanje počeli su kada i buđenje češkoga nacionalnoga duha. Problem je bio u tome što su često organizirali sastanke, a prije zabrane su bili legalna stranka te su članstva njenih sudionika bila dovoljno poznata postali su laka meta za Nijemce. Oni koji su uspjeli nastaviti djelovanje KSČ uspostavili su radio kontakt s Moskvom. Naravno, dio je članova otišao direktno u Moskvu dok je jedan dio otišao i u Francusku kako bi održavali kontakt sa Saveznicima u borbi protiv nacističke Njemačke (1971: 149). Njihov cilj bila je obnova Čehoslovačke, ali nisu priznavali Beneša, no ipak su bili spremni surađivati sa svima koji su bili protiv nacizma. Beneš je toga bio svjestan te je također dijelio isto mišljenje prema njima, no i oni su njemu bili potrebni u borbi protiv Trećega Reicha i akcijama pokreta otpora.

RUDÉ PRÁVO

ÚSTŘEDNÍ ORGÁN KOMUNISTICKÉ STRANY ČESKOSLOVENSKA

Cena 40 hal.

Ve čtvrtek 6. října 1938

Číslo 235

My chceme žít!

Komunisté Československa k situaci

Významné zasedání Ústředního výboru, poslanců a senátorů KSČ.

Slika 5. Komunistička partija Čehoslovačke je uz ovu, objavila još jednu proklamaciju u novinama *Rudé Právo* kojima su na neki način htjeli prikazati kako su i oni bili dio pokreta otpora za vrijeme Drugoga svjetskoga rata te su se zajedno s ostalim organizacijama borili a isti cilj[10]

Nedugo prije izbijanja Drugoga svjetskoga rata, točnije 23. kolovoza 1939. godine Njemačka i Sovjetski Savez potpisali su pakt o nenapadanju i prijateljskim odnosima. KSČ se u tom trenutku našla u vlastitoj borbi između patriotizma i polušnosti prema Moskvi. Njihov je vrh

[10] *Rudé Právo*, četvrtak, 6. listopada 1938. godine, broj 235.

poslao pamflete kako se čekaju obavijesti iz Sovjetskoga Saveza, ali je u međuvremenu krenuo rat, a vijesti su došle 8. rujna radio-vezom. U njima ih je Moskva uvjeravala da stanu uz njemačke radnike i neka se zajedno suprotstave Engleskoj i Francuskoj kao agresorima (1971: 151). Upravo zbog te sovjetsko-njemačke suranje ova je organizacija doživjela manje presuda od kolovoza 1939. pa sve do svibnja 1940. godine. Među narodom su komunisti uživali reputaciju pouzdanosti, ali su ih ujedno smatrali i političkim naivcima. Hitler je naravno ubrzo nakon napada na Poljsku počeo razmišljati i osvajanju ruskih područja te su komunisti polagano postajali neprijatelji. U razdoblju od 12. do 13. veljače 1941. godine Gestapo je uhitio skoro sve pripadnike Centralnoga Komiteta te su uništili radio veze s Moskvom. Domaći pokret otpora je polako počeo nestajati te su članovi svih organizacija bili malobrojni, a njihovo djelovanje neprimjetno.

5.4.Komunikacija vlade u izbjeglištvu i domaćeg pokreta otpora

U lipnju 1939. godine general Sergej Ingr, član ON-a, otišao je u London te je tada započela dobra i stalna komunikacija između Češke i Londona. Od ožujka 1939. pa sve do listopada 1941. godine izmijenjeno je 14 000 poruka (1971: 146). Informacije su se prenosile putem Čeha koji su putovali u inozemne zemlje te diplomata tih zemalja. Tajne radio postaje djeluju od rujna 1939. godine (1971: 146). Važno je napomenuti kako je premijer Eliáš odigrao glavnu ulogu u održavanju komunikacije između Londona i Praga. Jan Masaryk, koji je bio u Londonu kao bivši čehoslovački veleposlanik u Velikoj Britaniji, obavijestio je Edvarda Beneša 26. lipnja 1939, godine slijedeće:

„Eliáš javlja kako se u potpunosti stavlja u moju službu te kako je prihvatio mjesto u vladi kako bi iznutra uspio spriječiti Franka te kako je spreman dati ostavku čim to zatražimo od njega. Čak i Hácha ističe kako bi se htio povući. Objasnio sam im da ne smiju otići jer će Nijemci postaviti Gajdu ili nekog goreg“ (1971: 153).

Odnos između Beneša i Háche nije bio loš te potonji nikada nije govorio protiv bivšeg predsjednika niti je za vrijeme službe javno spominjao njegovo ime. Krajem 1939. godine vlada je htjela dati ostavku zbog već navedenih studentskih uhićenja i pogubljenja, ali su ipak u razgovoru s Londonom shvatili kako taj potez nije dobar izbor jer će onda sve prepustiti u ruke Nijemcima. Kontakt s Londonom bio je prekinut od prosinca 1939. do kraja ožujka 1940. godine te je Eliáš zatražio odobrenje od Beneša za „političke odluke koje će spriječiti nacionalne i ekonomske gubitke“ (1971: 154), odnosno tražio je dopuštenje da u kriznim situacijama postupi onako kako on misli da je najbolje za narod u domovini. Početkom 1940.

godine Gestapo je otkrio kontakt s Londonom te su dvojica ministara iz vlade, optuženih za održavanje veza pobjegli, a Eliáš im odobrio te i pomogao u bijegu. U ožujku 1940. godine mađarski je veleposlanik u Berlinu obavijestio naciste da je češka mreža bijega poduprta od strane premijera Eliáša, ali Nijemci su već dobro znali da on radi za obje strane. Zanimljivo je kako Hitler ipak nije ništa poduzeo u vezi toga te je čak dopustio Háchi da sam odabere nove ministre samo kako ne bi pokrenuli nove probleme u Protektoratu. Za Hitlera je Češka bila osvojena i jedino je još bilo potrebno završiti asimilaciju Čeha te germanizaciju i nije htio nepotrebno izazivati sukobe i trošiti svoje vojnike te vojne zalihe.

Nakon ovih događaja su se odnosi između vlade i Nijemaca polako poboljšavali, a 20. ožujka 1939. godine je čak tadašnji ministar vanjskih poslova František Chalkovský zatražio od Neuratha puštanje studenata iz logora te je njih 200 otpušteno iz Sachenhausena, a ostali su izašli odande u nekoliko intervala (1971: 156). Nakon Njemačke pobjede u Francuskoj nacisti su zahtijevali više lojalnosti i primjera iste pa je Hácha ubrzo raspustio neka tijela te obećao da će ih zamijeniti „vjernijim“. Također, u radioprijenosu 19. lipnja 1940. godine čestitao je Nijemcima na pobjedi na zapadnom frontu dok je Eliáš istovremeno taj čin opravdavao Londonu kako je to učinjeno zbog ucjene. No, danas znamo kako je zapravo sam Hácha to predložio Neurathu. Time i sličnim radnjama su htjeli Nijemce uvjeriti kako su im apsolutno vjerni da bi uspjeli i dalje održavati komunikaciju sa Londonom, ali i spriječili uhićenja i ubojstva onih za koje se sumnjalo da su dio pokreta otpora (1971: 157).

Početkom kolovoza 1940. godine Vlajkini odredi napali su sjedište Nacionalnog pokreta solidarnosti, a SS je stao na stranu Vlajkista te su im dopustili da nakon toga paradiraju gradom. Bilo je ih je 700, a tražili su ostavku tadašnje vlade (1971: 158). No, unatoč tome nacisti nisu podržavali češke fašiste, a ova podrška je zapravo bilo samo zastrašivanje Háche te su čak neki pripadnici fašističkih grupa nakon toga poslani u logore. S vremenom su fašističke snage počele slabljeti te su se pridružili takozvanim „aktivistima“ koji su ipak bili malo više sofisticiraniji, a budući da su bili uključeni u rad službenih medija i radija bili su i efektivniji. Među njima se ponajviše isticao Emanuel Moravec, bivši pukovnik u čehoslovačkom generalnom štabu. On je u početku bio antinacist, ali s vremenom je postao razočaran otporom i borbom za nacionalnu neovisnost te je to smatrao dokazom inferiornosti naroda, odnosno prema njegovu mišljenju su se Nijemci pokazali kao superioran narod te su tako Česi trebali postati Nijemci koji pričaju češki (1971: 158-159). Upravo zato što su se on i njegovi sljedbenici razlikovali po idejama nacionalizma od Vlajkista bili su Nijemcima bolji izbor za suradnju. U rujnu 1940. Goebbels je istaknuo dobru suradnju s aktivistima, a Háchi je naređeno da nekoliko njih uđe u novo vijeće,

odnosno Centralni Komitet sastavljen od bivšeg Nacionalnog pokreta solidarnosti (1971: 160). I tako su aktivisti postali još jedna karika protiv koje su se pripadnici pokreta otpora morali boriti kako bi postigli svoje ciljeve, dok su ovi to pokušavali postići u suradnji s Nijemcima.

Ovi su svi događaji doveli do problema u vladi, kako u njihovoj borbi za slobodu tako i u održavanju dobre komunikacije s inozemnim pokretom otpora, ali i Nijemcima. Beneš je u početku podržavao prikaz lojalnosti nacistima, no ipak se počeo pitati što ako to stvara krivu sliku o Češkoj, odnosno to da je češki narod prihvatio vladavinu nacista i život u Protektoratu. Češka vlada postaje pritisnuta od strane Reicha, ali i od inozemnoga pokreta otpora te Hácha počinje razmišljati o svojoj dvostrukoj igri, to jest o tome kako nešto tražiti od jednih kada radiš na strani drugih. Od Beneša je zatražio mišljenje o trenutnoj situaciji u Europi. Bivši predsjednik je i dalje bio uvjeren u skori pad Njemačke, a možemo zaključiti kako je to govorio ponajprije zato da bi utješio suradnike u Pragu i da ne ne bi odustali od suradnje i zajedničke borbe. Nijemci su pak jednako tako održavali prividno dobre odnose, a s druge strane je represija bila još snažnija. U rujnu 1941. Frank je javno napao Háchinu administraciju pod krinkom kampanje protiv veterana čeških legija koje su se borile u Prvom svjetskom ratu, a Eliáš je također bio član legije, pa su razloi ovoga napada prilično jasni. Frank je htio uhititi Eliáša dok je vladin kabinet htio dati ostavku. Cijela situacija se smirila zbog nadolazeće godišnjice Protektorata. Beneš je uspio dogovoriti sastanak Bořeta-Dohalskyova i Háche na kojemu je Hácha potpisao iduće tvrdnje:

1. Slažem se sa zajedničkim djelovanjem
2. Neću potpisivati međunarodne deklaracije koje nisu u skladu s ustavnom obvezom
3. Neću pristati na potpisivanje dokumenata koji prijete našoj sigurnosti i za koje smatram da su drastičniji od ustavnih deklaracija
4. 15. ožujka se više neće ponoviti
5. Molim vas objasnite u povjerljivim razgovorima s važnim osobama kako taj dan nije bio rezultat moje slabosti nego posljedica Münchena. Ja sam star čovjek i htio bih umrijeti časno. Budem li ponovno doveden u tu situaciju, slijedit ću primjer Pála Telekija[11] (1971: 163-164).

[11] Mađarski premijer prvo u Kraljevini Mađarskoj 1920.-1921., a kasnije opet od 1939.-1941. kada si je oduzeo život. Hácha u svojem objašnjenju misli upravo na suicid kao na krajnje rješenje ove situacije.

Odnosi između pripadnika vlade su se zahuktavali i Háchi i Eliášu je sve teže bilo kontrolirati situaciju. Ne samo da su im leđa okretali njihovi suradnici i ministri nego je izgledalo kao da Frankova zastrašivanja nemaju kraja.

S druge strane pak odnosi između Češke i Sovjetskoga Saveza bili su dobri otpočetka, a kao što je napomenuto Komunistička partija je bila i dio čehoslovačkoga parlamenta. Mastný u svojoj knjizi piše kako su pronađeni i zapisi nekih od pripadnika pokreta otpora, vjerojatno domaćega, u kojima piše kako su neki bogatiji ljudi preferirali Staljina više od Hitlera jer su ga smatrali manjim zlom:

„Radije dozvolimo da dođu boljševici nego da izgubimo svoju nacionalnost pod Nijemcima. Dopustimo boljševicima da uzmu sve što imamo, samo kako Nijemci ne bi došli do toga“ (1971: 167).

5.5. Odnos s SSSR-om

Česi su zapravo bili u nepovoljnom položaju. Mogli su surađivati s Nijemcima koji su im u potpunosti htjeli oduzeti slobodu i germanizirati ih, sa Saveznicima (ne računajući SAD) čiji su se potpisi nalazili na Münchenskom sporazumu i koji su ih „prodali za mir“ ili sa Sovjetskim Savezom koji ih nisu napali, a ostale organizacije pokreta otpora kao i Beneš održavali su dobru i čvrstu komunikaciju sa Komunističkom partijom. No, Kominterna je bila spremna podržati „slobodu“ Čehoslovačke, ali su bili protiv obnavljanja državnog demokratskog uređenja kao u međuraću budući da su to percipirali kao imperijalizam (1971: 168). Vođe ÚVOD-a su 1940. godine pristupili sovjetskom konzulatu u Pragu s namjerom da uspostave redovit kontakt što su i postigli do kraja srpnja iste godine. Ideja je bila da se sve informacije koje su Česi dobivali preko njemačke kontraobavještajne službe čuvaju u konzulatu što su tada smatrali sigurnim mjestom. U travnju 1941. godine ÚVOD je obavijestio London kako Nijemci printaju karte Sovjetskog Saveza u Vojnom kartografskom institutu u Pragu (1971: 168). Iako Beneš nije preferirao KSČ ipak mu je bilo važno održavati dobre odnose sa Sovjetskim Savezom jer su tada svi smatrali kako su im oni ipak najbolji saveznici. Cijelo češko podzemlje imalo je ideju nove republike izgrađene na temeljima demokracije sa značajkama socijalizma. Beneš nije krio da simpatizira socijalizam, ali je istovremeno smatrao kako nova Čehoslovačka treba nastaviti tradiciju stare republike s nekim promjenama u društvu i politici. Staljina je smatrao „velikim državnikom koji zna što želi i nije zaluđeno vođen ideologijom“, odnosno njihova je ideja bila da bi Sovjetski Savez trebao biti dominantna država u Europi. Ovaj naizgled

prijateljski odnos išao je u dva smjera te je 9. srpnja 1941. Sovjetski Savez bio prva država kao velika slika koja je priznala čehoslovačku vladu u izbjeglištvu (nedugo zatim su to napravile Britanija i SAD) (1971: 51).

Problem u ovome odnosu bio je taj što Beneš tada nije znao koji su Staljinovi planovi te je bio siguran kako može držati komuniste pod kontrolom. Ostale je organizacije savjetovao da surađuju sa KSČ, ali da im ipak ne daju previše slobode u važnim odlukama. Danas je teško znati što se točno događalo u tim odnosima jer je veteran ÚVOD-a nakon rata tvrdio da suradnje sa KSČ-om nije bilo dok su komunisti 1941. slali dopise Moskvi u kojima je pisalo da imaju redovit kontakt s podzemnim snagama otpora s ciljem stvaranja Centralnog Nacionalnog Revolucionarnog Komiteta (CNRK) (1971: 172). Nama je poznato da je suradnje bilo, čime tvrdnja ovoga veterana nije točna, ali istovremeno izjave komunista o stvaranja CNRK nisu potvrđene i nema dokaza o tome da su se obje strane složile oko toga. KSČ je objavio i nekoliko proklamacija u ime toga Komiteta, a budući da nemamo dokaze da je isti zista postojao možemo to shvatiti i kao dokazivanje da je partija željela prikazati sebe kao dio češkoga pokreta otpora.

Sredinom 1941. i jačanjem komunikacije i odnosa sa Sovjetskim Savezom nastajali su novi problemi u domovini. Hitleru i njegovim suradnicima nije se svidjelo da njihov Protektorat surađuje sa zemljom koju on ima u planu napasti i pokoriti, a ta je zemlja ipak ozbiljan protivnik. Stoga je Hácha objavio kako stoji uz Njemačku te kako ne priznaju suradnju s boljševicima (1971: 173). Postavlja se pitanje je li bio prisiljen na ovu objavu od strane Nijemaca ili je sam kao katolik i konzervativac bio protiv komunizma. Istovremeno se Slovačka pod njemačkim utjecajem pripremala slati vojnike na istočni front što je smanjivalo šanse za Sovjetsku pomoć pri novom stvaranju Čehoslovačke. S druge strane je zanimljivo kako je Hitler odlučio da Čehe neće slati na front, a razlog tomu nam nije jasan. Moguće da ga je ipak bilo strah izdaje i vojnih bijegova što bi mu u tim trenutcima stvaralo samo dodatne probleme.

5.6. Početak obučavanja padobranaca u Velikoj Britaniji

Na drugom kraju Europe, Britanci su odlučili uključiti Čehe u borbu protiv neprijatelja te su počeli trenirati agente pilote i padobrance. Do kolovoza 1941. godine 158 članova čehoslovačke vojske u Britaniji bilo je trenirano s ciljem stvaranja podzemne vojske. Učili su ih stvaranju podzemnih organizacija, napadu na neprijatelje, održavanju komunikacijskih kanala te za direktni napad na vojne mete u Češkoj i Slovačkoj (1971: 176). Beneš je o tome

obavijestio preostale članove pokreta otpora u domovini te ih poticao na nove akcije. Iako su organizacije bile malobrojne članovi su uspijevali drađivati česte sabotaže, paljenja tračnica, destrukcije tramvaja i rezanja žica telefona. Ubrzo se i Frank požalio Hitleru kako Neurath ne može to sve kontrolirati te da nije dorastao svojoj poziciji, s čime se Hilter složio. Iako se Frank vjerojatno nadao da će on biti taj koji će doći na tu poziciju, Führer se sastao sa svojim suradnicima te je na preporuku Martina Bormanna odlučio kako će novi protektor biti Reinhrad Heydrich. Njegovim dolaskom je Češku čekala nova borba.

6. ATENTAT NA „PRAŠKU ZVIJER“

6.1. Reinhard Heydrich

Reinhard Heydrich rođen je 1904. godine u blizini Leipziga (Njemačka). Već kao tinejdžer za vrijeme Prvoga svjetskoga rata bio je zainteresiran za nacionalističke ustanke i vizije. Nakon srednje škole odlazi u njemačku mornaricu gdje upoznaje djevojku, tadašnju zaručnicu i kćer visokoga mornaričkoga časnika. Nju ostavlja radi Line von Osten te je pozvan na Sud časti. Optužen je zbog nepoštivanja starijih časnika te je primoran otići iz mornarice. Njegova nova žena bila je gorljivi nacionalist. Na jednom primanju upoznao je Heinricha Himmlera koji ga je uveo u SS i omogućio mu da osnuje SD (Sicherheitsdienst), odnosno obavještajnu službu NSDAP-a (Nacionalsocijalističke njemačke radničke partije) i SS-a. S vremenom je preuzeo vodstvo Gestapa (njemačke tajne policije). Nedugo zatim Himmler ga je imenovao šefom novoosnovanog Glavnog ureda za sigurnost Reicha (RSHA). Bio je pobornik čiste njemačke rase te je smatrao kako Reich treba „očistiti“ od Židova i Slavena.[12] Svoju viziju ostvario je kao jedan od glavnih sastavljača *Konačnoga rješenja*, to jest dokumenta kojim su nacisti krajem siječnja 1942. godine odlučili kako postupiti sa Židovima. U rujnu 1941. Hitler ga je postavio kao upravitelja Protektorata Češke i Moravske.

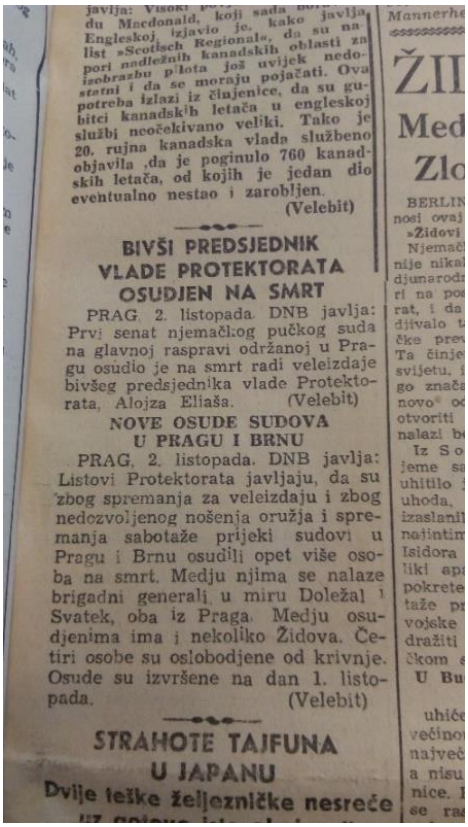
6.2. Obuka padobranaca

Nakon pada Francuske preživjeli iz čehoslovačkih armija i brigada pristigli su Veliku Britaniju. Nakon što su započeli treninge leta, padobranstva i direktne borbe, general František Moravec odlučio je pregovarati s britanskom vladom o mogućnosti slanja čehoslovačkih padobranaca u Protektorat Češke i Moravske. Češki vojnici trenirani su od strane predstavnika organizacija *Special Operations Executive – SOE* i *Secret Intelligent Service – SIS*. Ovi specijalno odabrani vojnici trenirani su prikljupljati tajne podatke, odraditi sabotaže te počiniti terorističke činove (Burian i dr., 2002: 18). Britanci su se složili s time da je važno poslati vojsku u Čehoslovačku te su napomenuli kako će se to izvesti što je prije moguće. Početkom 1941. godine Britanci su u sklopu Specijalne grupe D počeli

[12] United States Memorial Holocaust Museum, https://www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10007406 (pristupljeno 3.1.2017.)

regrutirati sposobne češke muškarce te ih trenirati kako bi obavili padobransko slijetanje u domovini. Specijalizirane škole za treniranje bile su smještene uglavnom u zaleđima gradova; na farmama, dvorištima starih dvoraca i slično (2002: 20).

U treninge su bili uključena i dva mlada vojnika koji su prošli određene vježbe i testove već u ljeto 1941. godine. Njihova imena bila su Jan Kubiš i Josef Gabčík, a tada još nisu bili svijesni toga koliko će njihova antinacistička aktivnost promijeniti povijest. U domovini je stanje bilo svakim danom sve gore. Reinhard Heydrich je svojim dolaskom započeo toliko stravičan teror da su ga i njegovi saveznici počeli nazivati „Praškom zvijeri“, a jedan od nadimaka mu je bio i „Praški mesar“. Već u prvih mjesec dana njegove vladavine ubijeno je više od 1000 ljudi za koje se sumnjalo da su povezani s pokretom otpora. Također, ubrzo je započeo provoditi i razne rasne zakone te zakone usmjerene protiv Židova. Nakon svih tih događaja Beneš je razgovarao sa Saveznicima kako hitno treba poduzeti nešto u domovini, a pod time je zapravo mislio da je vrijeme da se odradi planirana akcija koja bi završila atentatom na Heydricha.

javlja: Visoki ... koji sada ... du Macdonald, koji javlja ... Engleskoj, izjavio je, kako javlja ... list »Scotisch Regionale«, da su na ... pori nadležnih kanadskih oblasti za ... izobrazbu pilota još uvijek nedo- ... statni i da se moraju pojačati. Ova ... potreba izlazi iz činjenice, da su gu- ... bitci kanadskih letača u engleskoj ... službi neočekivano veliki. Tako je ... 20. rujna kanadska vlada službeno ... objavila ,da je poginulo 760 kanad- ... skih letača, od kojih je jedan dio ... eventualno nestao i zarobljen.

(Velebit)

BIVŠI PREDSJEDNIK VLADE PROTEKTORATA OSUDJEN NA SMRT

PRAG, 2. listopada. DNB javlja: Prvi senat njemačkog pučkog suda na glavnoj raspravi održanoj u Pragu osudio je na smrt radi veleizdaje bivšeg predsjednika vlade Protektorata, Alojza Eliaša. (Velebit)

NOVE OSUDE SUDOVA U PRAGU I BRNU

PRAG, 2. listopada. DNB javlja: Listovi Protektorata javljaju, da su zbog spremanja za veleizdaju i zbog nedozvoljenog nošenja oružja i spremanja sabotaže prijeki sudovi u Pragu i Brnu osudili opet više osoba na smrt. Medju njima se nalaze brigadni generali u miru Doležal i Svatek, oba iz Praga. Medju osudjenima ima i nekoliko Židova. Četiri osobe su oslobodjene od krivnje. Osude su izvršene na dan 1. listopada. (Velebit)

STRAHOTE TAJFUNA U JAPANU

Dvije teške željezničke nesreće

Slika 6. Izvještaj o osudbi na smrt Aloisa Eliáša u novinama NDH[13]

[13] *Hrvatski narod*, 3. listopada 1941., godina III, br. 231, str 15

6.3. Planiranje Operacije Anthropoid

Već početkom listopada 1941. godine počelo je planiranje operacije pod nazivom *Anthropoid,* a bila je pripremana u suradnji sa SOE-om te su u početku za izvršitelje atentata odabrani Josef Gabčík i Karel Svoboda (2002: 32). Odlučeno je kako će operacija biti izvršena 28. listopada 1941., na prikladni datum obilježavanja Dana nezavisnosti. Akcija je trebala biti odrađena što prije budući da je premijer Alois Eliáš osuđen na smrt zbog održavanja kontakta s Benešom te je optužen za veleizdaju, a u zemlji je proglašeno izvanredno stanje. Prije izvršenja same operacije protagonisti su odrađivali vježbe skokova padobranom te je Karel Svoboda zadobio ozljede glave. Operacija je bila odgođena sve dok se ne pronađe novi pristao partner Josefu Gabčíku.

Ubrzo je Kubiš zamijenio Svobodu, ali su SOE-a i vlada u izbjeglištvu odlučili ipak još neko vrijeme pričekati s odrađivanjem akcije dok su izvršitelji redovito obavljali treninge i razne vježbe kako bi ostali u formi.

6.4. Vladavina novog upravitelja

Zanimljivo je kako je u Protektoratu osim zastrašivanja, uhićenja i pogubljenja Heydrich i na druge načine pokušavao osigurati smanjenje otpora. Upravo je zato *Nacionalni centar radnika* igrao veliku ulogu u tim pokušajima te su oni bili ti koji su radnicima objašnjavali da će svaka vrsta otpora biti kažnjena. On je početkom svoga dolaska na mjesto Protektora dao odredbu za uspostavljanje kantina u tvornicama, održavao je redovne sastanke s NCR te je radnicima povećao obroke, poboljšao uvjete životnog osiguranja, a čak je i neke luksuzne hotele pretvorio u radničke rekreacijske centre (2002: 38). Nakon svega toga radnici su shvatili da zapravo nema smisla počinjati bilo kakve pobune nego da je najbolje marljivo raditi. Ovo je sigurno bio jedan od razloga zašto su se činovi pokreta otpora smanjili, a tada je vlada u izbjeglištvu znala da trebaju nešto poduzeti što prije.

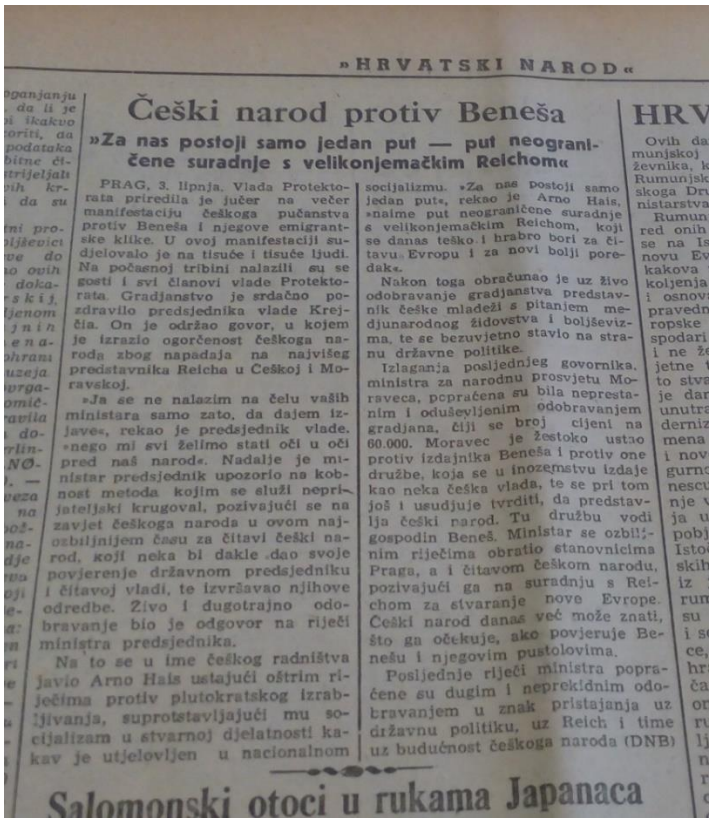
Istovremeno, na drugom kraju Europe dva padobranca čekaju početak operacije za koju su se mjesecima pripremali. Oni su 1. prosinca 1941. godine položili zakletvu:

„Ideja moje misije je odlazak u domovinu zajedno s drugim pripadnikom čehoslovačke vojske s ciljem izvršenja sabotaže ili čina terorizma na mjestu i pod uvjetima koji će ovisiti o informacijama koje ćemo prikupiti na samome mjestu i odraditi ću to toliko efektivno da će to imati snažan odjek ne samo u domovini nego i u inozemstvu. Odraditi ću to najbolje

s obzirom na moje dano znanje i svijest kako bih što uspješnije ispunio misiju za koju sam se prijavio dobrovoljno“ (direktan prijevod) (2002: 43).

6.5. Početak operacija Anthropoid

Obojici padobranaca dane su instrukcije što učiniti nakon slijetanja, ali i dokumenti s lažnim imenima te je tako Gabčík postao Zdeněk Vyskočil, a Kubiš Otto Strnas (2002: 43). Također, krajem 1941. godine, malo prije početka operacije, padobranci su napisali i svoje oporuke znajući da se možda iz ove misije neće vratiti živi. Dana 28. prosinca oko 22 sata avion s padobrancima odabranima za više misija – *Anthropoid, Silver A, Silver B* napokon je poletio. Negdje prije 3 sata ujutro Kubiš i Gabčík iskočili su iz aviona blizu sela Čelákovice na istočnome dijelu grada Praga. U to vrijeme su stanovnici dočekali svoj treći Božić pod okupacijom, a kako bi odagnali misli od stvarne situacije u domovini mogli su posjetiti privremena kazališta ili utakmice hokeja. Nitko od njih nije znao da im se u blizini nalaze dvojica muškaraca koji će za koji mjesec odigrati najvažniju ulogu svoga života u igri života i smrti te da će ishod biti jednako važan za sve stanovnike i okupatore Protektorata Češke i Moravske. Budući da su se s vremenom na području Protektorata počele stvarati nove manje grupacije pokreta otpora, s ciljem težeg otkrivanja, dvojica padobranaca su trebali pronaći kontakte u Pragu kako bi što prije pronašli smještaj i krenuli prikupljati informacije. Uspostavili su kontakt s nekoliko članova različitih sokolskih udruga (budući da je svaka četvrt u Pragu imala svoje sokolsko središte), ali i sa organizacijom pokreta otpora imena *Jindra* čije se ime u svoj literaturi spominje tek dolaskom ove dvojice na češki teritorij te zato organizacija nije spomenuta u ranijem poglavlju s ostalima. Ubrzo je pronađeno tajno skrovište muškaraca u jednoj praškoj obitelji koja je redovno pomagala pripadnicima pokreta otpora. Najviše svoga vremena u Protektoratu su Kubiš i Gabčík provodili u stanu obitelji Moravec čiji su članovi nakon atentata počinili samoubojstvo ili su pogubljeni u logoru Mauthausen što je bila sudbina većine onih za koje sumnjalo da su pomagali atentatorima.

»HRVATSKI NAROD«

Češki narod protiv Beneša

»Za nas postoji samo jedan put — put neograničene suradnje s velikonjemačkim Reichom«

PRAG, 3. lipnja. Vlada Protektorata priredila je jučer na večer manifestaciju češkoga pučanstva protiv Beneša i njegove emigrantske klike. U ovoj manifestaciji sudjelovalo je na tisuće i tisuće ljudi. Na počasnoj tribini nalazili su se gosti i svi članovi vlade Protektorata. Gradjanstvo je srdačno pozdravilo predsjednika vlade Krejčia. On je održao govor, u kojem je izrazio ogorčenost češkoga naroda zbog napadaja na najvišeg predstavnika Reicha u Češkoj i Moravskoj.

»Ja se ne nalazim na čelu vaših ministara samo zato, da dajem izjave«, rekao je predsjednik vlade, »nego mi svi želimo stati oči u oči pred naš narod«. Nadalje je ministar predsjednik upozorio na kobnost metoda kojim se služi neprijateljski krugoval, pozivajući se na zavjet češkoga naroda u ovom najozbiljnijem času za čitavi češki narod, koji neka bi dakle dao svoje povjerenje državnom predsjedniku i čitavoj vladi, te izvršavao njihove odredbe. Živo i dugotrajno odobravanje bio je odgovor na riječi ministra predsjednika.

Na to se u ime češkog radništva javio Arno Hais ustajući oštrim riječima protiv plutokratskog izrabljivanja, suprotstavljajući mu socijalizam u stvarnoj djelatnosti kakav je utjelovljen u nacionalnom socijalizmu. »Za nas postoji samo jedan put«, rekao je Arno Hais, »naime put neograničene suradnje s velikonjemačkim Reichom, koji se danas teško i hrabro bori za čitavu Evropu i za novi bolji poredak«.

Nakon toga obračunao je uz živo odobravanje gradjanstva predstavnik češke mladeži s pitanjem medjunarodnog židovstva i boljševizma, te se bezuvjetno stavio na stranu državne politike.

Izlaganja posljednjeg govornika, ministra za narodnu prosvjetu Moraveca, popraćena su bila neprestanim i oduševljenim odobravanjem gradjana, čiji se broj cijeni na 60.000. Moravec je žestoko ustao protiv izdajnika Beneša i protiv one družbe, koja se u inozemstvu izdaje kao neka češka vlada, te se pri tom još i usuđuje tvrditi, da predstavlja češki narod. Tu družbu vodi gospodin Beneš. Ministar se ozbiljnim riječima obratio stanovnicima Praga, a i čitavom češkom narodu, pozivajući ga na suradnju s Reichom za stvaranje nove Evrope. Češki narod danas već može znati, što ga očekuje, ako povjeruje Benešu i njegovim pustolovima.

Posljednje riječi ministra popraćene su dugim i neprekidnim odobravanjem u znak pristajanja uz državnu politiku, uz Reich i time uz budućnost češkoga naroda (DNB)

Salomonski otoci u rukama Japanaca

Slika 7. Primjer pronacističkih propagandnih članaka koji prikazuju nekolicinu odabranih ljudi i njihov stav prema bivšem predsjeniku prisilno prikazujući to kao kolektivni tok svijesti. Članak je izašao par tjedana prije izvršenja atentata[14]

6.6.Atentat

Atentatori su svakoga dana bilježili kretanje Reinharda Heydricha od njegove rezidencije koja se nalazila u četvrti Panenské Břežany pa sve do praškoga dvorca, odnosno sjedišta Protektora (Muzejski letak, 2017: 32). Istom rutom krenuo je i 27. svibnja 1942. godie crni Mercedes 320 C kojim je upravljao SS-Oberscharführer Johannes Klein. Nadolazeći ulicom Kirchmayer vozač je morao ući u oštriji zavoj kako bi svoju vožnju nastavio ulicom V Holešovičkách. Zbog oštrine zavoja vozač je ipak morao usporiti automobil na minimalnu brzinu kretanja. No, u tom trenutku, točnije kada su kazaljke na satu pokazivale 10 sati i 35 minuta ujutro, Josef Gabčík je iznenada skočio pred auto. U ruci je držao britansku automatsku pušku Sten koju su atentatori donijeli sa sobom još prije odlaska iz kampova treninga u Velikoj Britaniji. No, u samom trenu, dok je Gabčík gledao

[14] *Hrvatski narod*, 4.svibnja 1942., godina IV, br. 441, str. 5

svoju metu ravno u oči te cilja njegova je puška zaštekala. Jan Jubiš se odmah snašao u toj situaciji te je bacio bombu, posebno izdrađenu za ovakve misije. Ipak, eksplozivna naprava nije direktno pogodila metu nego je eksplodirala blizu prednjega dna auta. Unatoč tome, kruti dijelovi automobila, posljedično u trenutku eksplozije, pronašli su put do desnoga prednjega sjedala te je Reinhard Heydrich tada ozlijeđen. Atentatori su uz pomoć pripadnika domaćega pokreta otpora pronašli način da se što prije sklone s mjesta događaja, a Heydrich je prevezen u najbližu bolnicu gdje mu je pružena liječnička pomoć. SS-Standartenführer Horst Böhme je istoga dana u 15 sati i 26 minuta zabilježio sljedeće:

„…rana na lijevoj strani, zadnjih leđnih kralježaka ne predstavlja oštećenje kralježnićne moždine. Projektil, dio metala, uništio je 11 rebro te prošao kroz trbušnu ovojnicu te se zaustavio u slezeni. U rani su pronađeni ostaci konjske dlake, vjerojatno punjene iz presvlaka sjedala. Opasnosti: oštećenje pleure[15]. Za vrijeme operacije odstranjena je slezena.“ (direktan prijevod) (2002: 65).

6.7. Posljedice atentata

Ovim događajem započinje teror, možda i najstrašniji od samoga početka okupacije. Frank odmah naređuje uhićenje 10 000 pripadnika češke inteligencije, od kojih je njih 100 odmah bilo pogubljeno. Reinhard Heydrich umire ujutro 4. lipnja 1942. godine od posljedica infekcije rane (Kessler, Whiting, 2000: 120). Zbog igre slučajnosti i činjenice da je Gestapo nakon Heydrichove smrti još više nadzirao radnje stanovništva, selo Lidice, bolje rečeno stanovnici sela postali su povezani s organizacijama češkoga pokreta otpora. Tijekom noći 9. lipnja 1942. godine selo je opkoljeno, a svi muškarci između 15 i 84 godine su pogubljeni do idućega popodneva. Žene su poslane u kampove, a djeca na „poseban preodgoj“, odnosno ubijena su plinovima u prijevoznim kamionima. Žene koje su bile trudne odvedene su na mjesta gdje će roditi djecu koja su potom ubijena, a one su poslane u koncentracijski logor Ravensbrück. Nedugo nakon toga istu su sudbinu doživjeli i stanovnici sela Ležáky, osim što su u ovom slučaju ubijeni svi muškarci i žene, a oba su sela zatim spaljena (2002: 71-75). Procjenjuje se da je u ovim odmazdama za Reinharda Heydricha oko 1300 ljudi dalo svoj život. Nakon Heydrichove smrti uslijedio je teror u cijeloj zemlji, a potrajao je do kraja rata. Statistički podatci variraju, ali se smatra kako je

[15] Plućna opna (*Hrvatska enciklopedija*, http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=48721, pristupljeno 20.8.2018.)

ukupno 55 000 Čeha stradalo u Drugom svjetskom ratu te 70 000 Židova što je zapravo bilo oko tri četvrtine ukupne židovske populacije (Wandycz, 2004: 288).

Atentatori zajedno s ostalim padobrancima koji su prisitgli u Češku negdje u isto vrijeme, sakrili su se u pravoslavnoj crkvi Svetoga Ćirila i Metoda u Pragu. Ondje su trebali čekati daljnje upute kako bi napustili Prag i pronašli sklonište. No, Karel Čurda, jedan od padobranaca nije bio ondje nego je na vrijeme pobjegao kod svoje majke nedaleko od Praga jednostavno nije mogao izdržati strah i pritisak okoline zbog atenatata te je izdao svoje prijatelje i sve priznao Gestapu, jednako kao i lokaciju padobranaca. Oko 3 sata ujutro 18. lipnja 1942. godine pripadnici Gestapa okružili su crkvu. Sedmorica muškaraca satima su odolijevali pritisku brojčano nadmoćnijeg neprijatelja. Nakon ulaska SS-ovca u crkvu padobranci su se borili do zadnjega daha, neki od njih su iskrvarili na smrt, a ranjeni su radije popili otrov nego umrli od ruke neprijatelja. Trojica su pobjegla u kriptu crkve, a Nijemci su kroz prozor, pomoću cijevi pustili veliku količinu vode. Izlaza nije bilo te su mladići odlučili okončati svoj život. Njihovom smrti je nakratko završio teror, ali su se zastrašivanja te propagandni govori nastavili žustrije nego prije kako nitko ne bi ponovio ovakav čin (Burian i dr., 2002: 73-74). Pokret otpora postao je jedva primjetan. Ni u domovini, ali ni u inozemstvu nisu znali kako niti što. Čekalo se kraj rata i opstala je nada da će Nijemci ipak izgubiti te da će narod biti slobodan. Godine 1945. u Prag su ušle sovjetske jedinice čime je završil nacistička vladavina.

Charles Novacek je u svojim memoarima zapisao sljedeće:

„Ovi novi, entuzijastični komunisti su se ubrzo počeli ponašati alarmantno kao Gestapo i SS, jedina je razlika bila u tome što su Nijemci zapravo bili inteligentni“ (Novacek, 2012: 64).

Nakon kraja Drugoga svjetskoga rata razvoj cijele situacije doveo je do pobjede komunista, iako je sva predsjednička odgovornost bila na Benešu. Upravo je on proveo zemljišnu reformu, nacionalizaciju industrije te proveo lov na izdajnike (Wandycz, 2004: 307). Budući da je simpatizirao socijalizam i smatrao kako radi dobru stvar, u kontaktima sa sovjetskim vođama trudio im se svidjeti te je bio sklon ustupcima (2004: 307). U ožujku 1946. godine provedeni su prvi na kojima je KSČ postala najveća stranka, a ostvarili su sveukupno 38 posto glasova, točnije rečeno 40% u češkim krajevima te 30% u Slovačkoj (2004: 307-308).

Slika 8. Spomenik posvećen padobrancima koji su se skrivali u crkvi Svetoga Ćirila i Metoda u Pragu te svećenicima koji su im pomogli. Donji dio fotografije prikazuje prozor kroz koju su nacisti s cijevima pustili vodu u kriptu crkve[16]

Slika 9. Muzej posvećen svim poginulima koji su trpili Heydrichov teror te padobrancima koji su izvršili atentat na njega[17]

[16] Spomen-ploča na crkvi Svetog Ćirila i Metoda, privatni album, fotografirano 8.10.2017.
[17] Muzej *Heydrichiada* u Pragu, privatni album, fotografirano 8.10.2017.

Ubrzo su na vidjelo počeli izlaziti problemi i nesuglasice između komunista i nekomunista. Prvu grešku je Beneš napravio kada se umjesto pomilovanja kolaboranta Tisa odlučio na pogubljenje. Istovremeno je partija bila u stanju pripravnosti za rušenje nedemokratskih vlada u Češkoj i Slovačkoj (2004: 308). Sukob je izbio 1946. kada su nekomunistički ministri podnijeli ostavke misleći da će Beneš nužno reagirati te tako odbiti njihov čin ili raspustiti parlament i raspisati izbore. Sva odgovornost prebačena je na bolesnoga predsjednika koji je kao i uvijek situaciju htio smiriti na najbolji mogući način te je to rezultiralo kapitulacijom (2004: 308). Komunistički premijer Gottwald iskoristio je tu situaciju te Benešov utjecaj i strah te je tako formalno u cijeli politički kabinet doveo komuniste. Ova situacija je mnoge Čehe podsjetila na 1938. godinu i Münchensku krizu (2004: 309). Komunisti su vladali Čehoslovačkom sve do pada Sovjetskoga Saveza, a stanovništvo je prošlo sovjetsku vojnu intervenciju 1968. godine nakon tzv. *Praškoga proljeća* i pokušaja uspostavljanja komunizma različitog od onoga u SSSR-u. Godine 1990. na vlast dolaze demokratske stranke, a početkom 1993. unija dvije zemlje je dogovorom prestala postojati te su uspostavljene dvije slobodne i zasebne države – Češka i Slovačka (2004: 339).

Slika 10. Spomenik djeci koja su pogubljena ili odvedena u logore u selu Lidice[18]

[18] Spomenik u Lidicama, privatni album, fotografirano 9. listopada 2017. godine

7. ZAKLJUČAK

Stanovnici teritorija Češke i Moravske doživjeli su izdaju, okupaciju i teror 30-ih te 40-ih godina 20. stoljeća. No, ništa od toga nije bilo dovoljno da ih spriječi da se i dalje bore za svoju slobodu. Edvard Beneš otišao je iz zemlje, ali nije napustio svoj narod te je iz inozemstva održavao kontakt sa svojim ljudima i organizirao misije za spas teritorija. Generali, intelektualna elita i ostali građani koji se nisu pomirili s uspostavom Protektorata pokazali su nam kako je to kada se netko bori do zadnjega daha za svoju domovinu i svoj narod, bila to direktna borba ili pomoć onima koji su bili na prvoj crti pokreta otpora. Cilj ovoga rada bilo je prikazati kako je češki narod živio prije i za vrijeme okupacije te kako unatoč sputavanju i zastrašivanju nisu odustali od želje za slobodom i neovisnosti. Također, ovim radom se čitatelja upoznaje s malo manje poznatom stranom povijesti teritorija Srednje Europe, njenim stanovnicima i njihovom sudbinom. Ujedno, ovime sam htjela skrenuti pažnju i na lik Reinharda Heydricha, osobe o kojoj se i danas ne govori niti uči mnogo, a ipak je bio u jednom trenutku povijesti rangiran kao 3. po redu važna ličnost Reicha. On je u suradnji s Adolfom Eichmannom osmislio strašan način ubijanja koji nam je danas poznat kao Holokaust u kojem su milijuni ljudi izgubili život. U Protektoratu izvršavao je ulogu upravitelja od rujna 1941. godine. Nadalje, atentat na Heydricha je bio najvažnija misija koju su ostvarili pripadnici domaćeg i inozemnog pokreta otpora od početka okupacije pa sve do kraja rata. Odmazda nakon ovoga atentata je također nešto što češki stanovnici pamte i danas kao jednu od najokrutnijih osveta poznatih povijesti. Smatram kako sam ovim radom čitatelja uspjela upoznati s novim povijesnim činjenicama i događajima koji su se zbivali u pozadini najstrašnijega rata u povijesti, Drugoga svjetskoga rata. Na samome kraju rada trebamo se zapitati brojne stvari, ali možda ono najvažnije; je li taj atentat donio što dobro Češkoj? Odgovor je naravno nije, budući da su mnogi ljudi posljedično izgubili život, ali su istovremeno pokazali kako je to kada se maleni čovjek hrabro suprotstavi divu znajući vrlo dobro koje će biti posljedice toga čina. Češki teritorij je nakon Drugoga svjetskoga rata potpao u sferu Sovjetskoga Saveza te su na vlast došli komunisti. Ubrzo se pokazalo kako ni ta opcija nije donijela ništa novo niti pozitivno te da su se teror i zastrašivanja nastavili samo za ciljeve druge ideologije. No, ni tada pokret otpora nije stao sa svojim radom, nego su Česi ipak svijetu pokazali da su se do zadnjega daha spremni boriti za ono što imaju danas, a to su sloboda i neovisnost.

Većina literature bila je na engleskom, češkom i njemačkom jeziku što mi je pomoglo bolje naučiti jezik, ali i uz pomoć primarnih izvora, poput novina, bolje shvatiti što se zapravo događalo krajem 30-ih i početkom 40-ih godina 20. stoljeća. Uz pomoć sekundarnih i primarnih izvora u radu sam uspjela što jasnije prikazati češku povijest od kraja Prvoga svjetskoga rata te tijekom okupacije 40-ih godina 20. stoljeća. Također, novine kao i poneki zapisi u literaturi omogućili su mi da proširim znanje o organizacijama i djelovanju pokreta otpora. Budući da se brojni dokumenti, akti, pisma i memoari nalaze i danas u nekim od europskih arhiva u gradovima poput Berlina, Freiburga, Londona i Praga te mi je nažalost u svrhu ovoga rada teško bilo doći do toga, mogu sa sigurnošću tvrditi kako ovaj rad nije kraj ove priče te kako zasigurno imam želju ući dublje u problematiku ove teme te razjasniti i pronaći odgovor na sva pitanja s kojima sam se susrela ja, ali i čitatelj tijekom iščitavanja ovoga rada.

8. LITERATURA

1. Burian M., Knížek A., Rajlich J., Stehlík E. 2002. *Assassination: Operation Anhropoid 1941 – 1942.* Prag.
2. Calvocoressi P., Wint G. 1987. *Totalni rat*. Beograd
3. Crampton R.J. 1997. *Eastern Europe in Twentieth Century – and After.* London i NewYork.
4. Kessler L., Whiting C. 2000. *Heydrich. Henchman of Death*. Pen and Sword Books Ltd. Varšava.
5. Luža R. 1969. *Komunistička partija Čehoslovačke i Komunistički poret otpora, 1939. – 1945.* u: Slavenski pregled. 4(28). Prag.
6. Luža R. 1975. *Česi pod nacističkom vladavinom: Neuspjeh nacionalnog otpora, 1939. - 1942.* u: Slavenski pregled. 3 (34). Prag.
7. MacDonald C. 2011 (reprint inačica). *The Assassination of Reinhard Heydrich.* Edinburgh.
8. Mastný V. 1971. *The Czechs under Nazi Rule: The Failure of National Reistance 1939-1942*. Columbia University Press. New York.
9. Mazower M. 2009. *Hitler's Empire: Nazi Rule in Occupied Europe.* London.
10. Miller F.T 1948. *The Complete History of World War II*. Comfort Kraft. Chicago.
11. Muzejski letak 2017. *Anthropoid. Něma svědectví.* Ministerstvo obrany České republiky – VHÚ. Prag.
12. Novacek C. 2012. *Border Crossings. Coming of Age in the Czech Resistance*. Ten21 Press. Detroit.
13. Rada I. i dr. 2014. *Povijest Češke. Od seobe Slavena do suvremenog doba.* Sandorf. Zagreb.
14. Wiener J.G. 1969. *The Assassination of Heydrich. Hitler's Hangman and Czech Resistance*. Grossman Publisher. New York.
15. Wandycz P.S. 2004. *Cijena slobode. Povijest Srednjoistočne Europe od Srednjega vijeka do danas*. Srednja Europa. Zagreb.

8.1. Dodatna literatura

1. Beneš E. *Memoires od dr. Eduard Beneš*. *From Munich to New War and New Victory*. Houghton Miflin Company. Boston.

8.2. Primarni izvori; novine

1. *Rudé Právo*, četvrtak, 6. listopada 1938. godine, broj 235.
2. *Vboj*, 28. listopada 1939. godine, svezak II., knjiga I., broj 8-12, uvezeno 1992. godine
3. *Večerní ČeskéSlovo*, petak, 30. rujna 1938. godine, godine XX. (20.), broj 229.
4. *Večerní ČeskéSlovo*, nedjelja 2. listopada 1938. godine., god. XXX. (30.), broj 231.
5. *Hrvatski narod*, 3. listopada 1941., godina III, br. 231, str 15
6. *Hrvatski narod*, 4.svibnja 1942., godina IV, br. 441, str. 5

8.3. Web izvori

1. *Encyclopaedia Britannica*, https://www.britannica.com/event/Munich-Agreement, pristupljeno 13.7.2018.
2. *Hrvatska enciklopedija*, http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=48721, pristupljeno 20.8.2018.
3. *United States Memorial Holocaust Museum*, https://encyclopedia.ushmm.org, pristupljeno 3.1.2017.

Životopis

Marija Stunković rođena je 17.9.1992. godine u Zagrebu. Osnovnu školu pohađala je u Strmcu Samoborskom te Svetoj Nedelji. Godine 2011. završila je IV. Gimnaziju jezičnog usmjerenja u Zagrebu. Akademske godine 2012./2013. upisala je dvopredmetni studij povijesti i kroatologije na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu, a u akademskoj godini 2014./2015. postaje prvostupnica povijesti i kroatologije s temom „Politička povijest ispisana stihovima: Vladimir Nazor, Ivan Goran Kovačić, Mile Budak“ kod mentorice doc. dr. dc. Ivane Jukić i komentora dr. sc. Stipice Grgića. U akademskoj godini 2015./2016. upisuje diplomski studij povijesti znastvenoga smjera te kroatologije, također znanstvenoga smjera. Iduće akademske godine, 2016./2017. obnaša dužnost predstavnice studenata u Vijeću odsjeka kroatologije. Iste je godine bila demostratorica na kolegiju „Hrvatski identitet u europskom kontekstu“ koji predaje doc. dr. sc. Marinko Šišak te je bila i likvidatorica udruge Društva studenata kroatologije „Cassius“. Na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu obranila je diplomski rad na temu „Hrvatska politička povijest ispisana stihovima 1920. – 1950.“ u rujnu 2017. godine te tako stekla titulu magistra/ice kroatologije. U akademskoj godini 2017./2018. sudjelovala je kao apsolventica povijesti u programa Erasmus+. U sklopu toga projekta bila je studentica na razmjeni na Sveučilištu Hradec Králové u Češkoj Republici gdje je radila istraživanje za diplomski rad na studiju povijesti na temu „Borba iz sjene: Češki pokret otpora 1939. – 1942.“